

Družba Isusova i filozofija

1540-1940

Sve od svog osnutka (1540) pa do naših dana Družba je Isusova posvećivala filozofiji osobitu pažnju. Već je sveti utemeljitelj Ignacije Lojolski¹ jasno odredio stav, koji treba da novi red zauzima prema filozofiji: Koju važnost treba da joj pridijeva? Koji sistem da usvaja? Kako da je goji?

I. VAŽNOST FILOZOFIJE U DRUŽBI ISUSOVOJ

1. Koliku važnost filozofiji pripisuje, pokazuje odredba:² »U disciplinama treba se držati reda, te položiti solidan temelj u latinskom jeziku prije filozofije; u ovoj opet prije sholastične teologije«. Ovaj se Ignacijev propis osniva na uvjerenju, koje je izrazio riječima:³ »Filozofija raspolaže duhove za teologiju, i služi zato, da se ova može savršeno upoznati i upotrijebiti i sama sobom pomaže za istu svrhu«. Tako je Sv. Ignacije imao na pameti, što je kasnije Leon XIII. izrazio⁴ ovim za filozofiju najčasnijim riječima: »Sveudiljna i mnogostruka je uporaba filozofije nužna zato, da sveta Teologija dobije narav, raspoloženje i značaj prave znanosti. U ovoj naime najuzvišenijoj znanosti treba mnoge različite dijelove nebeskih nauka kao u jedno tijelo povezati, da bude svaka na svoje mjesto zgodno postavljena. Tako će imati i zgodni vez, pošto su izvedene iz svojih vlastitih principa. Napokon treba i svaku napose utvrditi svojim nepobitnim dokazima. Ne smijemo prešutjeti ili omalovažavati ni točnije i jasnije spoznaje stvari, koje su predmet naše vjere; dapače i spo-

¹ Constitutiones S. J., pars IV.

² Const. pars IV, cap. 6, num. 4: In disciplinis ordo servandus est, ut prius in latina lingua solidum iaciant fundamentum, quam artium liberalium; et in iis, antequam theologiae scholasticae.

³ IV, 12, 3: ... artes vel scientiae naturales ingenia disponunt ad Theologiam, et ad perfectam cognitionem et usum illius inserviunt, et per se ipsas ad eundem finem iuvant...

⁴ u enciklici Aeterni Patris (1879)

znaja samih vjerskih tajna biva jasnija, koliko to može biti. Ovo su hvalili i za tim težili i Sv. Augustin i drugi crkveni Oci. Pa i sam Vatikanski Sabor izjavio je, da je od najveće koristi i plodnosti. Ovu spoznaju i razumijevanje postizavaju u punijoj mjeri i lakše bez sumnje oni, koji s čestitim življenjem i s gorljivom vjerom spajaju svestranu filozofsku naobrazbu. To više, što isti Vatikanski Sabor naučava, da takvo razumijevanje svetih dogma treba tražiti i iz analogije s naravnim istinama ter iz veza između ovih i s posljednjom čovjekovom svrhom. Napokon spada na filozofijske nauke i to, da savjesno brani istine, koje je Bog objavio, ter da se suprotstavlja onima, koji se usuduju na njih navaljivati. Zato je velika pohvala za filozofiju, što vrijedi kao predziđe vjere i kao tvrda obrana religije... Kaošto neprijatelji katoličkog imena za svoju borbu protiv religije obično uzimaju oružje iz filozofije, tako i braniči Božjih nauka mnogo toga vade iz filozofije, da uzmognu obraniti objavljene dogme. Nije malen trijumf, koji slavi kršćanska vjera time, što oružje, koje su neprijatelji stvorili iz vještina ljudskoga razuma zato, da škode, sam ljudski razum snažno i spretno odbija... Pa i sama Crkva kršćanskim učiteljima i savjetuje i zapovijeda, neka traže ovu pomoć u filozofije... Učiteljima filozofije nalaže, neka se marljivo bave rješavanjem varavih dokaza«. Tako je Leon XIII svojim vrhovnim auktoritetom istaknuo korist, koju teologija može i treba da ima od filozofije.

2. Time je protumačio i smisao one izreke: »*Philosophia ancilla theologiae* — filozofija službenica teologije«. Teologija bez pomoći filozofije ne bi mogla biti, kakva treba da bude. Nije dakle smisao, da filozofija ne smije ništa drugo raditi, nego samo služiti teologiji. Filozofija je od najveće koristi i za sve druge svrhe, koje nijesu povezane s teologijom, osobito za sve znanosti: matematiku, prirodne znanosti, tehniku, povijest itd. Velika je čast za filozofiju, što može služiti za tolike svrhe, jer time pokazuje svoju nutarnju vrlinu. Zato može filozofiju gojiti i onaj, koji nema namjere, baviti se teologijom. Iz svega toga slijedi, da može studij filozofije imati različito trajanje i raznu organizaciju prema raznim svrhama, za kojima ide. Ali i sam studij filozofije dobiva veću ili manju vrijednost prema svrsi, poradi koje se goji. Zato filozofija ima samo najveću korist, ako se goji poradi teologije. Ovo je shvaćanje vodilo Sv. Ignacija, kad je odredio, da prije sholastične teologije treba učiti filozofiju, i da (IV, 12, 3) »neka je predaju učeni profesori s doličnom revnošću, u svemu tražeći iskreno Božju čast i slavu«. Ovo je shvaćanje uvijek ostalo u Družbi nepromijenjeno. Ona je u svako doba visoko cijnila i unapređivala studij filozofije. Ali koje filozofije?

II. ISUSOVAČKA FILOZOFIJA

1. Sv. Ignacije odredio je, da Družba Isusova treba da slijedi Aristotelovu filozofiju, dok je za sholastičnu teologiju odabrao Sv. Tomu, a u

pozitivnoj teologiji ostavio slobodu izbora.⁵ »U logici, prirodnoj filozofiji, etici i metafizici treba slijediti Aristotelovu nauku«. A glede teologije:⁶ »U teologiji čitat će se stari i novi Zavjet i sholastična nauka Sv. Tome; a u t. zv. pozitivnoj izabrat će se oni pisci, koje ćemo smatrati podesnijima za našu svrhu«. Sve se ove odredbe osnivaju na općenitom principu:⁷ »Uopće neka se u predavanjima tumače one knjige, za koje će se u svakoj disciplini smatrati, da je njihova nauka solidnija i sigurnija«. Osim toga:⁸ »Neka u svakoj disciplini slijede sigurniju i priznatiju nauku i one pisce, koji je naučavaju«. Što nije i za filozofiju propisao Tomine nauke, razlog je jamačno taj, što je i za Tomu Aristotel filozof naprosto. Htio je, neka Družba goji istu filozofiju, koju je prihvaćao i Sv. Toma, jer je bio uvjeren, da je ona najbolja od svih filozofijskih sistema u svakom pogledu, što se tiče ispravnosti nauke i nutarnje povezanosti i potpunosti problematike, kaošto i temeljitosti dokazivanja. Ovo Tomino uvjerenje vodilo je i Sv. Ignacija kod izbora Družbine filozofije. Ima ih, koji prigovaraju, što je utemeljitelj Družbe Isusove uopće odredio, koju filozofiju ova treba da slijedi. Prema njihovu mišljenju Ignacije morao bi bio ostaviti svakomu slobodu. Na ovaj prigovor najprije primjećujem, da bi vrijedio i glede svakog auktoritativnog određivanja. Vrijedio bi i protiv zakona katoličke Crkve, kojim ova propisuje,⁹ neka »nauke racionalne filozofije i teologije i obučavanje studenata u ovim disciplinama profesori obrađuju posve prema Andeoskog Naučitelja načinu, nauci i principima, i neka se toga sveto drže«.

2. Oni, koji se boje, da ne bi trpjela znanost od takvih propisa, zaboravljaju, da se radi o auktoritetu, koji zaslužuje potpuno povjerenje. Bilo bi dakako zlo, kad bi davao takve propise onaj, koji zato nema nužnih kvalifikacija niti naravnih niti nadnaravnih. Ali propisi, koje daje vrhovni auktoritet svete Crkve ili s njezinim odobrenjem jedan utemeljitelj crkvenog reda, kao što Sv. Ignacije, bez ikakve su sumnje od najveće koristi, pa i onda, kad se radi o izboru nauke, osobito tako važne, kaošto je filozofija. Da spomenem samo dva momenta. Takvim se propisom uklanja dugo traže-

⁵ IV, 14, 3: In Logica, et Philosophia naturali, et morali, et Metaphysica doctrina Aristotelis sequenda est.

⁶ IV, 14, 1: In Theologia legetur vetus et novum Testamentum, et doctrina scholastica divi Thomae; et in ea, quam positivam vocant, eligentur ii auctores, qui ad scopum nostrum magis convenire videbuntur.

⁷ IV, 14, 1: Generatim ii praelegentur libri, qui in quavis facultate solidioris ac securioris doctrinae habebuntur.

⁸ IV, 5, 4: Sequantur in quavis facultate securiorem et magis approbatam doctrinam, et eos auctores, qui eam docent.

⁹ Codex iuris Canonici, Canon 1366 § 2: Philosophiae rationalis ac theologiae studia et alumnorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractant ad Angelici Doctoris rationem doctrinam et principia, eaque sancte teneant.

nje i kušanje i vrludanje preko mnogih zabluda, iz kojih bi često-puta bilo vrlo teško naći izlaz istini. Kako iskustvo pokazuje, oni, koji otklanjaju svaku pomoć od strane auktoriteta kod izbora svoga sistema, nijesu kod toga sretne ruke. Što se veli, da »errando discimus — padajući u zablude učimo«, vrijedi samo za slučaj, da zablude i spoznamo kao takve. Osim toga ove izreke ne valja uzimati u isključivome smislu, kao da bez zabluda ne bismo mogli učiti. Istina, mučna borba, kojom smo stekli spoznaju, ovu nam čini dragom, ipak poglavita vrijednost spoznaje stoji u njezinoj istini. Što je istina veća, to je dragocjenija i nama draža, pa makar je bili stekli bez muke. Muka je samo sredstvo za postizavanje svrhe, a ne svrha sama. Zato nije ni Sv. Ignacije morao ostaviti svakomu slobodu, da mučnim traženjem nade pravi filozofijski sistem. Tako svatko može odmah prijeći na proučavanje same istine, koje nije postalo suvišnim time, što je sistem određen. Prvo naime, što je nužno, ovo je razumijevanje, i to što dublje razumijevanje čitavog sistema, ukoliko je već izgrađen. A drugo je njegovo proširivanje i usavršivanje i razvijanje. Posve krivo neki misle, da propisati određeni sistem znači tražiti slijepo vjerovanje i mehaničko opetovanje tuđih misli. Prava i dužnost samostalnog istraživanja i napredovanja ostaju netaknuta, samo je ograničena mogućnost zablude; samo ograničena, a ne isključena.

3. Kolika sloboda i mogućnost samostalnog istraživanja ostaje isusovcu pored onoga propisa, da »u logici, u prirodnoj filozofiji, moralici i u metafizici treba slijediti Aristotelovu nauku«,¹⁰ pokazuje povijest onih prvih vremena, kad su započeli propis u praksi provoditi. Izdavači zbirke »*Monumenta historica S. I.*«, sakupili su u opsežnom svesku dokumente, koji se odnose na povijest isusovačkog školskog rada od početka pa do g. 1586, kad je general Klaudivije Aquaviva izdao prvi nacrt uredbe nauka.¹¹ Iz ovih dokumenata razabiremo, kako su budno pazili na sklad između sigurnosti nauke i njezine slobode. A. Inauen S. J. prikazao je ovu borbu.¹² Rezultat je ove borbe bila odredba generala Klaudivija Aquaviva g. 1582. Kako je pisao iste g. ocu Salmeronu, bio je uvjeren, da je svojom odredbom ostavio dovoljnu slobodu, da se talenti mogu razvijati, a ujedno sačuvao odviše slobodne duhove od propasti. Kojih se granica moraju držati profesori filozofije, izrazila je g. 1593. 5. generalna kongregacija svojim 41. dekretom: »Profesori filozofije neka se u važnim točkama ne udaljuju od Aristotela, osim u slučaju, kada akademije općenito drukčije naučavaju; još više, kad bi se nešto protivilo pravoj vjeri...

¹⁰ IV, 14, 3

¹¹ *Monumenta paedagogica S. J., quae primam rationem studiorum a. 1586. editam praecessere, Matrini 1901*

¹² U članku: *Stellung der Gesellschaft Jesu zur Lehre von Aristoteles und Thomas vor 1583, Zeitschrift f. kath. Theol., XXX Jarg. (1916), 201—237*

Tumače Aristotela, koji napadaju na kršćanstvo, neka čitaju veoma oprezno izabirući ili raspravljaju o njima kod obuke«. Ova je odredba postala zakonom i u pravilima profesora filozofije u Ratio studiorum, koja je bila definitivno propisana čitavoj Družbi g. 1599. Tako je ostalo sve do danas. Družba je bila uvjerenjena, da time nije nikako kočila napredak niti u filozofiji niti u drugim znanostima, osobito u matematici i u prirodnim znanostima. Tako je 16. generalna kongregacija g. 1730/31 izjavila: »Ono dragocjeno znanje, koje osobito u posebnoj fizici najzanimljivije pojave u prirodi tumači i osvjetljuje prema matematičkim i eksperimentalnim znanostima, ne stoji ni u kakvoj opreci, nego u potpunom skladu s Aristotelovom filozofijom«. Družba je dakle uvijek gojila ono uvjerenje, koje je Leon XIII izrazio¹³ riječima: »Od filozofije, kao mudre voditeljice običavale su tražiti znanosti i umjetnosti zdravi i ispravni način shvaćanja i postupka. Od nje crple su svoj duh, kao iz zajedničkog vrela života. Sveudiljno iskustvo svjedoči, da su znanosti i umjetnosti tada najviše cvale, kad je filozofija uživala svoju doličnu neokrtnu čast, i kad su pazili na njezin mudri sud; i obratno, da je za njih bilo vrijeme dekadence i gotovo propasti, kad je filozofija popuštala zabludama ili neozbiljnostima. — Zato neće ni prirodne znanosti, koje sada stoje u tolikoj cijeni te svagdje pobuđuju najveće udivljenje poradi tolikih sjajnih iznašaća, ništa štetovati, ako se obnovi stara filozofija; one će dapače odanle crpsti najveću pomoć. Da se naime one mogu plodonosno gojiti i unapređivati, nije dovoljno promatranje činjenica i prirode. Pošto su činjenice ustanovljene, treba se popeti više. Treba najpornije ispitivati, u čemu stoji narav tjelesnih stvari. Treba istraživati zakone, kojima se pokoravaju; principe, o kojima ovisi njihov red, jedinstvo u raznolikosti i srodnost, koju imaju među sobom uza svu različitost. Kod ovih će istraživanja skolastična filozofija u divnoj mjeri pružiti snage i svijetla, ako se na mudar način naučava. Tomu treba dodati, da posve nepravedno ovoj filozofiji pripisuju, kao da se protiv prirodnih znanostima i njihovu napretku . . . Rado i sa zahvalnošću treba primiti svaku mudru izreku, što je god i od koga god bilo korisno iznadeno ili zamišljeno . . . Ono, što su skolastični učitelji bilo odviše suptilno ispitivali bilo bez dovoljnog temelja naučavali, ili što se ne podudara sa sigurnim rezultatima kasnijih vremena, ili što napokon bilo iz kojeg razloga nije vjerojatno, ni pošto ne namjeravamo staviti kao uzor našem vremenu«. Tako Leon XIII. Družba nije trebala nakon Leonove enciklike promijeniti svoj stav prema filozofiji i prema pozitivnim znanostima. Samo se započelo više isticati, da treba Aristotela tumačiti u duhu Sv. Tome, te se tako započelo više govoriti o filozofiji Sv. Tome, dok se u prijašnja vremena pretežno spomi-

¹³ u enciklici Aeterni Patris, prema svršetku.

njao Aristotel i sholastična filozofija uopće. Ova je promjena posve odgovarala propisu Ustanova Sv. Ignacija:¹⁴ »U teologiji neka se čita sholastična nauka Sv. Tome«. I onomu drugomu propisu, koji određuje svrhu, poradi koje treba da se u Družbi goji filozofija, naime poradi teologije:¹⁵ »Budući da filozofija ili prirodne znanosti duhove dobro raspoložu za teologiju, te služe zato, da se ova savršeno upozna i upotrebljava, ter same po sebi potpomažu istu svrhu; zato neka se goje onom revnošću, koja se dolikuje, te neka ih naučavaju učeni profesori, u svemu tražeći Božju čast i slavu«. Sve je ovo na najjasniji način izraženo u novom zakoniku Družbe Isusove.¹⁶ Tamo čitamo:¹⁷ »Filozofija neka se tako tumači, da doista služi sholastičkoj teologiji i da joj pripravlja put, a osobito neka pobuđuje spoznaju našeg Stvoritelja; ali neka se na posebni način vodi računa o suvremenim i zabludama i dobrim rezultatima istraživanja«. Koju nauku Družba smatra takvom, izrazuje ovako:¹⁸ »Kao solidniju, sigurniju, priznatiju i Ustanovama više primjerenu Družba je odabrala, kako u teologiji tako i u filozofiji nauku Sv. Tome ter odredila, da nju Naši treba da slijede te da priznaju Sv. Tomu kao svog vlastitog Naučitelja«. Zato:¹⁹ »Neka se kod obuke đaka u racionalnoj filozofiji i teologiji drže potpunoma ovog našeg vlastitog Naučitelja i glede načina i nauke i principa, i neka sve ovo sveto obdržavaju«. Ali:²⁰ »Neka visoko cijene i marljivo konsultiraju one priznate i odlične Družbine Učitelje, koji uživaju hvalu u Crkvi. Ovi su bili najodaniji učenici Sv. Tome i mudri tumači, dapače svjetionici u Crkvi, te su tako zaslužili preporuku, koju su dobili od Rimskih Papa i najvećih učenjaka«. Kod svega toga treba paziti na doličnu slobodu i ljubav:²¹ »U onim pitanjima,

¹⁴ IV, 14, 1: In Theologia legetur ... doctrina scholastica divi Thom.

¹⁵ IV, 12, 3: Quoniam Artes vel scientiae naturales ingenia disponunt ad perfectam cognitionem et usum illius inseruiunt, et per se ipsas ad eundem finem iuvant; qua diligentia par est, et per eruditos praeceptores, in omnibus sincere honorem et gloriam Dei quarendo, tractentur.

¹⁶ Epitome Instituti S. J., 1924

¹⁷ 299 § 1: Ita explicetur philosophia, ut theologiae scholasticae vere serviant viamque praeparet, et imprimis ad cognitionem Creatoris excitet; recentium autem tam errorum quam progressuum singularis ratio habeatur.

¹⁸ 315 Tamquam solidiorem, securiorem, magis approbatam, Constitutionibusque consentaneam Societatis, tam in theologia scholastica quam in philosophia, doctrinam elegit S. Thomae; statuitque eam esse a nostris sequendam, S. Thomam ut proprium Doctorem habendum.

¹⁹ 316 § 2: Scholasticorum in philosophia rationali et theologia institutionem omnino pertractent ad huius Doctoris nostri proprii rationem et doctrinam et principia, eaque sancte teneant.

²⁰ 316 § 3: Magni etiam faciant atque diligenter consulant probatos illos et eximios Societatis Doctores, quorum laus est in Ecclesia, quique utpote S. Thomae discipuli addictissimi sapientesque interpretes, immo Ecclesiae luminaria, a Romanis Pontificibus et ab aruditissimis viris commendari meruerunt.

²¹ 317 § 1: In iis quaestionibus, quae libere inter Nostros controversantur, nemo opinionem suam in scholis ita defendat, ut alteri notam inurat; sed potius caritati, veritati, auditorum profectui consulens, satis habeat varias opinionones earumque argumenta praecipua, non diutius in iis commorando, sincere exponere, atque suam modeste propugnare.

o kojima se slobodno među Našima raspravlja, neka nitko u predavanjima u školi ne brani svoja mišljenja tako, te bi drugo sramotno žigosao. Neka se radije brine, da se sačuva ljubav, istina, i da se unaprijede slušatelji. Zato neka mu bude dovoljno, da razna mnijenja i njihove poglavite razloge iskreno i vjerno protumači, a da se kod toga ne zadržaje odviše dugo, te da onda čedno svoje vlastito mišljenje opravda«.

Ipak treba se čuvati neobuzdane težnje za novotarijama:²² »Uopće neka se brižno i ustrajno bdije, da se Naši sačuvaju od neumjerene težnje za novotarijama i od opasne slobode mišljenja«. Premda se u propisima uvijek spominje škola, ipak se oni protežu na sav javni i privatni rad:²³ »Neka poglavari bdiju, da Naši ne bi griješili protiv propisa naučavajući, pišući, propovijedajući ili i u privatnim razgovorima ili psimima. Ako nađu, da je netko sklon na opasne novotarije, neka ga ozbiljno opomenu«. Premda se već u ovim propisima ističe nužna i korisna sloboda mišljenja, ipak se još napose izričito naglasuje ova sloboda:²⁴ »Uza sve to Družba nipošto ne namjerava okrnjiti doličnu slobodu u dvojbenim stvarima, a još puno manje osuđivati pravu uporabu erudicije i kritike i svih pomoćnih sredstava, koja su sada na raspolaganje na najveću korist kao plod napretka znanosti. Dapače veliku hvalu zaslužuju oni, koji se ustrajnim radom bave ovim strukturama te nastoje, kako bi se za staru vjeru borili novim oružjem«.

5. Iz svih je ovih propisa, sve od početka pa do naših dana, očito, da Družba veoma naglasuje slobodu i napredak u znanosti, napose u filozofiji, ali da zato smatra nužnim sredstvom ili uvjetom sigurnost, ukoliko je ova moguća, od zablude. Družba cijeni nove rezultate, ali samo, ako su istiniti. Prvo je pitanje uvijek, je li neka misao istinita, onda istom, je li nova. Bolja je stara istinita, negoli nova kriva misao. Bolja je stara istinita misao, o kojoj mnogo ovisi, negoli neznatna nova istinita misao, o kojoj malo ili ništa ne ovisi. Zato je bolje, što dublje i jasnije i svestranije proučavati i upoznavati velike stare misli, teze i sisteme, negoli ove odnemarivati i tražiti neznatne nove. Zato Družba smatra mnogo

---

²² 319: In universum sedulo et constanter invigilandum est, ut Nostrī ab intemperanti novitatum studio et periculosa opinandi licentia incolumes serventur.

²³ 321.: Superiores invigilent, ne Nostrī docendo, scribendo, concionando, aut etiam privatis colloquiis vel litteris, contra praescripta . . . peccent. Si quos repererint ad periculosas novitates propensos, eos serio moneant.

²⁴ 322: Nullo tamen modo intendit Societatis aequam in rebus dubiis libertatem minuere; ac multo minus improbare rectum usum eruditionis et criticae omniumque subsidiorum quae ex progressu scientiae utilissime accesserunt; immo valde laudandi sunt qui in eas disciplinas incumbentes strenuo labore pro fide antiqua novis armis propugnare student.

korisnijim za znanost, napose za filozofiju, ako svoje članove obveže, da proučavaju i slijede onaj sistem, koji se najviše odlikuje svojom istinitošću, te odanle traže nove puteve i nove istine, da budu potpunoma suvremeni. A budući da je Družba uvjerena, da je u filozofiji najbolji i najistinitiji i najsavršeniji sistem stvorio Aristotel, a Sv. Toma da ga je najbolje protumačio, zato je ovaj sistem propisala, svijesna, da je time udarila i najbolji temelj napretku, koji ne samo dozvoljava, nego i traži.

III. PRIGOVORI PROTIV SKOLASTIKE

Mnogi prigovaraju filozofiji, koju je Družba odabrala. Isti su ili slični prigovori, kao što oni, koje navodi, pa i temeljito pobija, kao prigovore protiv metafizike 17. stoljeća Max Wundt, sin slavnog filozofa i psihologa Wilhelma Wundta.²⁵ M. Wundt najprije odaje svoje iskreno priznanje činjenici, da je u 17. stoljeću sholastična filozofija ili filozofijska sholastika bila potpuna gospodarica u svim školama:²⁶ »Ovo je filozofijska sholastika ili t. školska mudrost (Schulweisheit), kako se pravom zvala, jer se naučavala u svim školama, već u gimnazijama, a onda na filozofskim fakultetima sveučilišta, kroz koje je morao, kako poznato, proći svaki student... Zato je ona gospodovala bez prigovora nad svim znanostima viših fakulteta. ... Bila je raširena preko čitave Evrope ter svagdje imala vlast nad školskom obukom. Gotovo može se kazati, da je bila posljednja, uistinu posve općenita i zajednička naobrazba evropskih naroda, koja se onda razbila upravo pod utjecajem t. novije filozofije. Osobito je karakteristična bila za Njemačku, jer je ovdje »moderna« protustruja došla do većeg utjecaja istom blizu svršetka stoljeća, dok je prije bilo gospodstvo školske filozofije gotovo bez ikakva prigovora. Ona je dala čitavomu ovom vremenu posebno obilježje, ter je prema tome imala mnogo trajniji utjecaj, negoli u zapadnoj Evropi... Zato historijski vez njemačke filozofije može razumjeti samo, tko točnije poznaje ovu struju, na koju se dosada malo pazilo«. Evo razloga, zašto:²⁷ »Razlozi, zašto je do sada nijesu bolje osvijetlili u povijesti, već su stari. Naša povijest filozofije nastala je u ranoj »Aufklärung« (Brucker); tada je već bilo određeno, što treba iz prošlosti predati budućnosti, da zapamti. A ona je gojila najveću odvratnost prema čitavom ovom svijetu pravovjernosti i sholastike 17. stoljeća ter je u njoj gledala samo zapreku znanstvenog razvitka, za koji je

²⁵ Die deutsche Schulmetaphysik des 17. Jahrhunderts, Tübingen 1939.

²⁶ str. 2—3

²⁷ str. 3—4

misllila, da se zbio samo u velikim sistemima, koji su započeli s Baconom i Descartesom. Kasnije pridružio se utjecaj Kancijanizma na pisanje povijesti filozofije. Ovomu se činilo, da samo razvitak prema Kantu zaslužuje pažnju; a takav je razvitak bio, prema njihovu mišljenju, sadržan u istim sistemima. Pretpostavka bila je oba puta, da je egzaktna prirodna znanost naprosto, i da samo ona filozofija zaslužuje pažnju, koja je postala na temelju prirodne znanosti. U 19. stoljeću bila je ova mehanistička predrasuda preko pozitivizma i neokancijanizma još pojačana. Tako nijesu vidjeli nikakva razloga, zašto bi se povraćali na 17. stoljeće, koje je bilo, kako su mislili, pravom odnemareno. Zato čitava ova filozofija, koja je u svoje vrijeme cvala i uživala velik ugled, u našim povjesnim prikazima još uvijek igra više negoli siromašnu ulogu. Samo pojedini su istraživači tijekom posljednja dva desetljeća bili tako smioni, te su se dali na otkrića u ovom tako dugo zaboravljenom području. Kod toga ne mislim na pretežno katolička istraživanja, koja su bila u posljednje vrijeme posvećena Suarezu, a koja još uvijek ostavljaju mnogo praznina«. Na žalost isti sud vrijedi i za ostala stoljeća. I katolički su povjesničari filozofije do sada stajali pod odviše velikim utjecajem svojih protestantskih uzora. Zato je vanredno zaslužno djelo, koje vrši Bernard Jansen D. I., istražujući povijest filozofije upravo ovih tako malo poznatih vremena. Svoje je rezultate objelodanio u časopisima, koje izdaju razni redovi, napose Isusovci, i u »Philosophisches Jahrbuch der Goerresgesellschaft«. U posebnoj studiji ispitao je i prikazao isusovačku filozofiju u 17. i 18. stoljeću.²⁸

1. Čujmo, što M. Wundt veli o raznim predrasadama protiv sholastične filozofije. Kao prvu navodi ovu:²⁹ »Kažu, da u ovo vrijeme nije postojala nikakva prava znanost, pa da ni filozofija nije bila znanost, jer da su se pozivali samo na nauku prijašnjih vremena, a da se nijesu usudili iznijeti svoje vlastito mišljenje. Odatle slijedi ona povjesna slika, koja vlada osobito u glavama modernih prirodoslovaca. Prema njima započelo je pravo znanstveno istraživanje novijeg vremena, kad se započela borba protiv sholastike. Dok ova vadi svoje znanje samo iz starih knjiga, sada se obraćaju samim stvarima, da na njima samima spoznaju njihovu bit i njihove zakone«. M. Wundt odgovara:³⁰ »Ako li slušamo ove školske mislioce, gdje sami govore, ovi se posve drukčije izražavaju. Povik »K stvarima!«, koji su kasnije dizali protiv njih . . ., na početku tz. Aufklärung, bio je i njihov već prije. Time su svjesno

²⁸ Die Pflege der Philosophie im Jesuitenorden während des 17./18. Jahrhunderts, Fulda 1938

²⁹ str. 5—6

³⁰ str. 6

nastupali protiv čistih humanista, za koje su doista stari bili jedini svijet, u kojem su živjeli. »Ad res ispsas!« stari je bojni poklik realista protiv nominalista, koji ovdje zvuči nesmanjenom snagom«. Kako su uza sve svoje počitanje prema prošlosti ipak čuvali svoju samostalnost, dapače i prema Aristotelu, o tom ovako sudí M. Wundt.³¹ »Sami mislioci nijesu se nikako osjećali samo učenici-ma. Istina, oni stoje u nekoj predaji, koja nam je postala tuđom te zato jače svraća na se našu pozornost, negoli je svračala pozornost onoga vremena, kad se po sebi razumjela. Ali bila je dosta prostrana, te je ostavljala pojedincu priličnu slobodu kretanja. Ako su pod utjecajem humanističkoga duha u nekim stvarima uže slijedili Aristotela, negoli mislioci srednjega vijeka, koji su bili još manje vezani, treba imati na pameti, da je Aristotelova filozofija bila u se primila sve rezultate starijeg grčkog mišljenja, i da je opet kasnije bila prošla kroz neoplatonizam, koji je ponovno sakupio čitav grčki misaoni život, ter istom tako bila saopćena germanskim narodima. Ova je dakle duhovna sila, koju su priznavali, značila toliko bogatstvo i toliku širinu misli, da su je mogli prihvatiti, a da nijesu zato osjećali odviše velike smetnje kod svoga vlastitoga mišljenja. Ispoređujući školske knjige ovoga vremena sa samom Aristotelovom metafizikom odmah zamijećujemo, da one s velikom slobodom nadovezuju samo na neka odabrana mjesta ter se u njihovu tumačenju istotako slobodno kreću. O kakvom učeničkom pristajanju uz grčko djelo nema ni govora, dapače ni kod komentatora, koji ipak više slijede misli samog Aristotela«. Tomu dodaje vrlo dobru primjedbu.³² »Uopće ne smije se školskoj filozofiji onoga vremena nipošto samo zamjeravati, što se osjećala obvezanom prema predaji. U Aufklärung i onda u 19. stoljeću ustalilo se mnijenje, da samo ono mišljenje ima svoju vrijednost, koje je neovisno o svakoj predaji te predstavlja koliko je samo moguće posve nove ideje nekog pojedinca; ali i samo ovo mnijenje ima veoma sumnjivu vrijednost. Veliki su duhovi uvijek bili svjesni tijesne povezanosti s time, što su drugi veliki prije njih mislili«. Tako je M. Wundt veoma dobro riješio prvi prigovor, koji poriče sholastici svaku znanstvenu vrijednost.

2. Drugi je prigovor:³³ »Ne isplati se, poblize se baviti ovim misaonim radom, jer ipak svi isto kažu. Tko pozna jednu knjigu ovog smjera, pozna sve«. Odgovor:³⁴ »I ovo je nečuveno pretjerivanje. Istina, radi se ovdje o spisima za školu; prva je nakana poučavanje, a ne istraživanje. Osobito u kasnijim desetljećima, kad su već postojala razna djela, koja su bila mjerodavna, pogdjekoja nastavna knjiga bila je u glavnom sastavljena iz

---

³¹ str. 7

³² str. 8

³³ str. 8

³⁴ str. 8

drugih. Ali takvi podređeni i ovisni spisi bili su plod svakog dubokog filozofijskog pokreta, te se ne smije prema njima prosuđivati. Ako li promatramo sama vodeća djela, pokazuju velike i duboke razlike. Ovo ćemo kasnije jasno vidjeti tijekom povjesnog prikaza. Već sama činjenica, da se čitava obuka visokih škola oslanjala na disputama, prepirkama, dokazuje, da nijesu osjećali, kao da se sa svima slažu. Za nas se mnoge stvari više zbližuju, negoli za shvaćanje onih vremena samih«. Doista, vanredno trijezan sud o shvaćanju, koje se toliko puta opetuje.

3. Treći prigovor:³⁵ »Ovu filozofiju susreću s nepovjerenjem i s omalovažavanjem, jer da je bila potpunoma podložna teologiji te nije smjela naučavati ništa drugo, nego što je ova dozvolila«. O d g o v o r :³⁶ »I ovaj je sud izrečen na temelju nove prirodne znanosti, osobito s obzirom na Kopernikov svjetovni sistem. Ova se teorija osobito protivila dotadanjemu shvaćanju, općenito ljudskim predrasudama ne manje negoli teološkim, te prema njoj ne smijemo prosuđivati znanstvenog stanja vremena uopće. Aristotelovu filozofiju bili su već u srednjem vijeku primili u sklop kršćanskih naučnih pojmova, te je ova opreka već davno bila izravnana«. Kako je filozofija bila neovisna o teologiji, pokazuje ova činjenica (str. 10): »Teologija služi se svagdje razlikom pojmova, koju joj je metafizika stavila na raspolaganje. Zato možemo doista pitati, nije li filozofija gospodovala teologijom, ne obratno... Istina, mnogi su, prema tadanjem sistemu visokih škola, smatrali studij filozofije samo pripravom na teologiju, profesuru filozofije kao pripravu na profesuru teologije. Ali neki osobito vrsni profesori filozofije ostali su svojoj službi vjerni kroz čitav život«. Tako vidimo jasno, što znači onaj izraz: »Philosophia ancilla theologiae«.

4. Četvrti je prigovor:³⁷ »Napokon smatraju školsku filozofiju ovog vremena samo nesamostalnim ozvukom srednjeg vijeka«. O d g o v o r (str. 10—11): »Ovo je povezano s onom razdiobom germanske povijesti na srednji i novi vijek. Ovu bi razdiobu svakako trebalo dobro ispitati, jer u nju ne možemo dobro uvrstiti vremena protivureformacije i ortodoksije, vremena baroka, za koje obično drže, da je samo zakašnjeli izdanak srednjega vijeka. Uistinu pako ovo vrijeme ima posve samostalan i nipošto neznatan položaj u duševnom razvitku. Ono nije određeno samo srednjim vijekom, nego i humanizmom, kaošto je u isusovačkom redu već davno priznato. Zato se još strože povraća Aristotelovoj klasičnoj filozofiji, negoli su to činili u srednjem vijeku. Osim toga ugledavali su se i u velike skolastike, osobito u Sv. Tomu kao u mjerodavne uzore. Time imaju mislioci ovog vre-

³⁵ str. 9

³⁶ str. 9

³⁷ str. 10

mena nužno posve drugo stanovište negoli sredovječni. Ako ih ispoređujemo s ovima, novo vrijeme možemo označiti kao vrijeme sistema, jer nastoji, kako bi prikazalo kao cjelinu, što je srednji vijek naučavao u mnogostrukim rasprama, koje su potjecale od najrazličitijih strana. Tako vrijedi Suarez već davno kao onaj mislilac, koji je zaključio sintezu sholastike. Takav zaključak ima uvijek veliko značenje, osobito jer može lako postati temeljem nečega novoga. Tako i ovdje. Veliku nepravdu čine ovom vremenu, što ga prosuđuju samo s obzirom na prošlost, budući, da je upravo za budućnost imalo postati veoma važnim.«

IV. VRLINE SKOLASTIKE

Tako je M. Wundt opovrgao sve glavne predrasude, koje toliko smetaju pravomu prosuđivanju i priznanju sholastike, napose njezine filozofije, dakle i isusovačke filozofije. Teško ćemo naći toliko razumijevanja i kod katoličkih povjesničara filozofije, a kamo li kod protestantskih i drugih nekatoličkih. Ali on se ne zadovoljava time, što rješava prigovore, nego nastoji, kako bi što jasnije istaknuo pravu značenje sholastične filozofije, osobito metafizike 17. stoljeća, a time i naše filozofije, koja je samo njezin nastavak i razvitak.

1. On veli:³⁸ »Pošto smo uklonili krive predrasude, dolazimo pravome značenju sholastike i osobito sholastične metafizike 17. stoljeća. Jedna od glavnih misli, koja amo spada, upravo je izrečena. Ovo vrijeme sačinjava most između dva vremena, kad je germanska filozofija najviše cvala, između filozofije dubokog srednjeg vijeka i njemačke filozofije oko 1800. S jednom i drugom tijesno je i nerazdruživo povezana... U opreci prema revolucionarnome pokretu 15. i 16. stoljeća na čitavoj liniji traže dodir s velikom predajom, koja je bila mjerodavna u srednjem vijeku.³⁹ U filozofiji dolazi sada Toma do gospodstva, koje je u katoličkoj Crkvi zadržao do danas. Isusovački red, koji je imao dobiti prvenstvo u katoličkom školstvu, odlučno se njemu povraća. Ona dvojica njegovih filozofa, koja su imala osobiti utjecaj, Suarez i Vasquez, prikazala su svoju nauku u opsežnim komentarima Teološke Sume. Ovo nadovezivanje na Tomu djelovalo je i na protestantsko naučavanje. U njemu su gledali najvećega učitelja srednjega vijeka, koji je najviše udovoljavao svim raznim sljedbama nauke, pod čiji su se ugled rado postavljali... Za temeljne nazore je obično Toma mjerodavan. Svakako su daleko od one zablude novijeg vremena, pre-

³⁸ str. 11

³⁹ str. 12

ma kojoj je velika filozofija srednjega vijeka samo katolička te se nikako ne tiče protestanata. Time dobiva filozofija ovog vremena neku težnju za ujedinjavanjem, zgušćivanjem... Moguća mnijenja ispituju se prema nacrtu. Sve ide za tim, da nauka bude pregledna, povezana u jednu cjelinu, potpuna u školskom smislu, premda često puta jako skraćena. Značajan je u tom pogledu literarni razvitak Suarezov. Njegovo je životno djelo golemi komentar Tomine Sume, ter je već ovaj takav, da se jače ističe sistematičnost. Ali on je onda prekinuo ovaj rad, da misli, koje je kod toga stekao, još jedan put sastavi u jednu cjelinu, neovisno o sredovječnoj podlozi, u čisto sistematskoj formi. Tako je postalo njegovo djelo, koje je imalo najveći utjecaj, *Metaphysicae Disputationes*...⁴⁰ Upravo nedostaci u sastavu Aristotelova djela potiču na to, da disciplinu prikažu u jače povezanoj formi... Ako su ovo stoljeće nazivali vrijeme sistema s obzirom na poznati razvitak tz. novije filozofije, koja se povodila za Descartesom, ovo vrijedi još više za sholastiku. Literarna je naime forma one filozofije bio »Essay«, koji je više ili manje isprekidan, dok je ovdje bila skroz obična forma školska knjiga. Za čitavu ovu literaturu vrijedi, što je Schopenhauer kazao za Suarezove *Disputationes*, kad ih je nazvao pravim kompendijem sholastike.«. Zato žali, što je Luther ostavio sholastiku:⁴¹ »Sudbosno je bilo za protestantizam, što je Luther strastveno otklonio svaku sholastiku. Tako se više udaljio od starije filozofije, nego je bilo na katoličkoj strani ikada moguće uza svu mržnju, koju je humanizam gojio protiv nje«.

Tako M. Wundt pokazuje, kako visoko cijeni sistematični značaj sholastike i njezine školske knjige, koje idu za tim, da nauku prikažu pregledno, povezano, cjelovito. S ovim se mišljenjem Družba potpunoma slaže i uvijek se slagala.

2. Drugo, što M. Wundt toliko hvali kod sholastike, to je metafizika, te zato žali, što je Melanhton ovu uklonio iz nastavnog plana:⁴² »S metafizikom bilo je filozofiji istrgnuto srce, te se pod takvim uvjetom nije mogla nikad vinuti samostalnomu značenju«. I u tome Družba se slaže s Wundtovim uvjerenjem, da je metafizika srce prave filozofije. Istotako ispravno W. misli, da je za prirodne znanosti od najveće koristi, ako se oslanjaju na sholastičnim pojmovima,⁴³ kad veli za Leibniza: »Leibniz je samostalnu njemačku filozofiju zapravo započeo, jer je spoznao, da je njegova posebna zadaća, s mislima nove prirodne znanosti, koju je i on prihvaćao, povezati temeljne nauke stare školske filozofije, i to ne samo na vanjski način, nego time, što je same prirodoslovne pojmove sveo na njihove temelje te time dokazao,

⁴⁰ str. 13

⁴¹ str. 13

⁴² str. 14

⁴³ str. 15

da su skolastički pojmovi njihova nužna pretpostavka. U istom smislu je Wolff obnovio njemačku školsku filozofiju, što je sačuvao njezine temeljne pojmove, ali ih obradio obazirući se na rezultate nove prirodne znanosti.«.

3. Svoje počitanje prema sholastici M. Wundt očituje napose, uspoređujući je s tz. modernom filozofijom, koja nadovezuje na Descartesa. On veli:⁴⁴ »1. Sholastika polazi od bića, Descartes od Ja. Slavni uvod Meditacija brzo su spoznali za uvijek kao nešto, što je odlučilo novim smjerom. »Sum« je prvo, i određeno je kao »cogitans«. Da je time bio položen temelj tz. moderne filozofije, ovo je očito. Ono naime, što ovu ujedinjuje uza svu raznolikost njezinih škola, to je upravo ovaj polazak od »ja«. Doista, na Descartesovoj misli — cogito, ergo sum — jasno se mogu razlikovati smjerovi, koji su se onda odijelili«. Naprotiv kod sholastike:⁴⁵ »Ovo mu — sum cogitans — nasuprot stoji Aristotelovo-sholastičko ens qua ens. Ovo je prema jednostužnom uvjerenju čitava sholastike pravi predmet metafizike. Dok sve ostale biće promatraju pod nekim određenim vidikom, ova promatra biće kao takvo ili samo po sebi. Ono je najopćenitiji, prema tome i najneodređeniji predmet, od kojega mišljenje polazi. Filozofija napreduje u spoznaji time, što na biću otkriva mnogostruka određenja.«. Iz toga slijedi:⁴⁶ »Razlika između oba načina mišljenja time je očita: Jedan smjera na subjekat, drugi na stvar; jedan polazi od mišljenja, drugi od samoga bića. Čitava tz. novija filozofija pretpostavlja, da je sve, što spoznajemo, samo spoznato, te da je nama prisutna samo spoznaja, a ne sama stvar. Sholastički je stav prema tome naivan, okrenut neposredno prema stvari. Istina, i sholastika ispituje na danome mjestu spoznaju, ali ovo nije za nju jedino pitanje, koje bi obuhvaćalo u sebi sva druga pitanja, nego je samo jedno od njih. Dok tamo postoji biće samo ukoliko je spoznato, ovdje je spoznaja samo neki posebni način bića«. Pa ipak:⁴⁷ »Biće je u svim okolnostima širi pojam, koji obuhvaća sve, dakle i spoznaju, u kojem dakle o spoznaji nije još ništa unaprijed određeno; ako li od spoznaje polazimo, da nađemo biće, priznajemo unaprijed kao biće samo spoznato ili spoznatljivo, ter smo tako već unaprijed odlučili, što je biće. Još pod drugim vidikom čini se, da ravni smjer prema stvari ima prednost pred čudnovato »okrenutim« smjerom prema subjektu. Činjenica jest, da možemo samo o stvarima misliti«. Drugi razlog, zašto sholastika zaslužuje prednost pred modernom znanosti, jest ovaj:⁴⁸ »(u modernoj znanosti) ra-

⁴⁴ str. 19

⁴⁵ str. 20

⁴⁶ str. 20

⁴⁷ str. 21

⁴⁸ str. 22

stvara se svijet u čisti odnos brojeva, koji je svagdje za mišljenje posve proziran. Biće se ovdje određuje, kako smo vidjeli, od mišljenja amo, ter se zato na njemu (naime na biću) priznaje samo ono, što odgovara mišljenju. A mi mislimo u odnosima, pa zato od svijeta ostaju samo odnosi, dok nosilac odnosa ostaje neopažen. Čisto je mišljenje u oblicima, gledanje sadržaja odnemačuje se; k tomu misli se najsiromašniji oblik, oblik veličine i broja, budući da se može najstrože misliti. Ali što se nešto može strože misliti, to je siromašniji sadržaj; a što je ovaj bogatiji, to se manje otvara mišljenju. Vrijeme je začarano vjerom u čisto mišljenje, zato ostavlja na biću samo to, što se može misliti čisto, tj. u brojevima. Posve drukčije sholastika. Njezina pažnja smjera neposredno na biće, ne istom preko mišljenja. Zato uzima biće u njegovoj punini, te joj ne dolazi na pamet, da bi ograničila biće za volju onoga, što se može misliti. Ona još nije začarana mišlju, da samo ono postoji, što se može misliti, nego se za nju po sebi razumije, da treba misliti, što postoji. Mens nostra non mensurat res, sed mensuratur a rebus, uvijek se opetuje kao temeljni princip. Zato je njezin pravi predmet ispunjeni sadržaj, a ne prazni odnos veličine. Ova je za nju samo neki posebni način bivanja, bez ikakva većeg prava od ostalih načina, koji se na biću očituju. Sholastici neće da sve vrsne razlike tumače kao odnose veličine, nego gledaju u veličini samo posebni način.«. Ove Wundtove riječi zaslužuju najveće priznanje, jer najjasnije izrazuje uzvišenost sholastičke filozofije nad tz. modernom znanošću. Velika je istina, da nije glavno kod bića, što se može izraziti brojevima. Iz toga slijedi opet nova prednost sholastičke filozofije pred modernom znanošću, što naglasuje formu i jedinstvo:⁴⁹

»S mišljenjem u odnosima veličina povezano je, što ona struja u filozofiji, koja polazi od Descartesa, nastoji, kako bi stvarnost protumačila time, što je razlaže na dijelove. Kao što je jedinica prasastavina brojeva, a točka prostora, tako misle da i stvarnost mora biti iz nekih jedinica sastavljena, te smatraju, da je stvarnost protumačena, ako su ove ustanovljene. Razmišljati dakle o svijetu znači razložiti ga u njegove dijelove; međusobno utjecanje njegovih posljednjih dijelova određuje svako zbivanje. Takvo mišljenje prema dijelovima uvijek je zamišljanje materije; u mehaničkom zajedništvu materijalnih dijelova gledaju prauzor stvarnosti uopće. Tako je materijalizam, kako je poznato, već kod Descartesa daleko pripravljen, kod Hobbesa je već otvoreno nastupio, on je rezultat, kojemu vodi u 18. stoljeću Aufklärung i u Francuskoj i u Engleskoj posve naravno. Značajno je za ovo mišljenje prema dijelovima, da se ne obazire ni na kakve više oblikovne sile; dapače za oblike ne traži se uopće nikakvo posebno tumačenje, nego se pretpostavlja, da postaju same od

⁴⁹ str. 23—24

sebe međusobnim utjecajem dijelova. Nasuprot tomu sholastička filozofija čvrsto se drži Aristotelova pojma forme. Za nju je svaka stvarnost oblikovana materija, kod čega forma ne rezultira sama od sebe iz materije, nego je uzrok svoje vrste. Ona razlikuje uvijek četiri vrste uzroka: tvorni, formalni, tvarni ili materijalni, i svršni uzrok. Od njih priznaje tz. moderna filozofija samo tvorni, koji obično izjednačuje s tvarnim. Nasuprot za sholastičnu je filozofiju formalni uzrok, koji ujedno pokazuje i na svršni uzrok, od najveće važnosti. Ona gleda sve kao oblik, kao neki način bivanja, a upravo ovaj način bivanja traži posebno objašnjenje. Ovo se dakle mišljenje može kao mišljenje u cjelinama i oblicima suprostaviti mišljenju u dijelovima druge filozofije«. Doista M. Wundt je ispravno označio duboku temeljnu razliku između načina sholastičnog i »modernog« filozofiranja. Istotako pokazuje duboko poznavanje razlike između tz. moderne i sholastične filozofije, kad veli:⁵⁰ »4. S time je tijesno skopčana opet jedna razlika. Dijelovi, koje pretpostavlja kao temelj tumačenja svijeta prema Descartesovoj filozofiji, stalni su po sebi. Svako je zbivanje samo posljedica promjene položaja prasastavnih dijelova, dok je ovima samima svako zbivanje i svaka promjena tuđa... Istina, i sholastična filozofija traži čvrsto određene granice, budući da joj je stalo do razlikovanja pojmova. Ali ova određenja stoje kod nje samo u području pojmova, a temeljna stvarnost potječe neposredno iz gledanja. Ova se dakle ne promatra kao neko trajno biće, nego kao zbivanje i prelaženje. Nasuprot nepromjenljivim, jedinstvenim prasastavinama zapadnoevropskog naturalizma prema ovoj je stvarnost uvijek napeta između oprečnih odnosa — materija i forma, potencija i akat — ter se kreće između njih. Svijet nije tako, kaošto tamo, nešto uvijek isto stalno, nego nešto što se uvijek mijenja«. Istina je, da je nauka o aktu i potenciji, o formi i materiji temeljna nauka sholastične filozofije. Lijepo ističe Wundt značaj sholastične filozofije time, što suprotstavlja njezino jedinstvo tolikim raznim školama tz. moderne filozofije:⁵¹ »Kako je poznato, tz. novija je filozofija, koja stoji pod potpunim gospodstvom prirodne znanosti, klasično vrijeme raznih smjerova... Postupak sholastike, koji ide za spajanjem raznih mnijenja, nikako ne pogoduje izgrađivanju posebnih, duboko odijeljenih smjerova... Njezina pažnja smjera uvijek na cjelinu te je njezina težnja, svako pitanje svestrano shvatiti. Njezina je posebna oznaka, što nalazi sve moguće vidike, pod kojima se može raspravljati o nekom predmetu. Sva oštroumnost najveće logične spreme upotrebljava se zato, da se razlu-

---

⁵⁰ str. 24

⁵¹ str. 24—25

že pojmovi i da se razdijele, da se time pokaže, kako se mogu na koji god način upotrebljavati. Takvom duhu je svaka jednostranost tuđa. Ova se filozofija naziva prema školi, ali ona pripada onoj jedinoj školi, koja je vladala još jedinstveno evropskim duhom te se još nije bila raspala na razne škole. Što se tiče napose opreke između racijonalizma i empirizma, u kojem se jamačno očituje bitna napetost svakog znanstvenog istraživanja, u sholastičnoj filozofiji još se nije pojavila. I upravo činjenica, da su oba vidika još među sobom povezana, značajno je dragocjeno, budući da bez sumnje moraju biti zajedno, te njihovo odijeljivanje znači uvijek neku jednostranost. Da svaka spoznaja ima svoj temelj u iskustvu, to vrijedi ovdje još kao nešto, što se po sebi razumije. Pa i načelo empirizma o razumu kao praznoj ploči, i da ništa nije u razumu, što nije prije bilo u sjetilu, pravilo je, koje se uvijek opetuje.⁵² Ali zato nije zadaća znanosti, sakupljati činjenice iskustva, nego je svaka spoznaja pojmovnog značaja, te razum ne smjera na pojedinačno, nego na općenito. Tako je pored empirističkog početka svrha ipak racijonalistička. Pojedini pojmovni odnosi čitaju se takorekuć iskustveno na biću; a onda se raščlanjuju s najvišom logičnom oštrinom prema raznim svojim mogućnostima. Katkada se ovo pretvara u izraziti logički formalizam. Ali kod toga ovaj ostaje utoliko na empiričkom temelju, ukoliko se razni pojmovi ne razvijaju jedan iz drugoga, nego se sakupljaju pojedinačno iz iskustva... Njihov nužni nutarnji vez gleda samo Bog, čiji razum nema svoga mjerila u stvarima, nego je obratno on njihovo mjerilo. Tako bismo mogli kanočna kazati, da je ova filozofija empirizam, ako se gleda sa strane čovjeka, a racijonalizam sa strane Božje«. S najvećim veseljem slušamo Wundtove riječi, kojima tako ispravno ističe vrline sholastične filozofije, kojih tz. moderna filozofija nema. Ali on još dodaje jednu pohvalu, koja se odnosi na religioznu stranu:⁵³ »6. Napokon neka bude istaknuta još jedna razlika, koja je za opći svjetovni nazor od osobite važnosti. Skolastika gleda svijet uvijek u vezi s Bogom, ograničeno u vječnom temelju. Da ograničeno biće ima svoj razlog u neograničenom biću, a ne u samome sebi, to je ovdje pretpostavka, koja se razumije sama po sebi; istotako, da je pojam bića uopće, koje je pravi predmet metafizike, obuhvaća i ograničeno i neograničeno biće, premda za oba vrijedi samo analogno. Istina, i ona filozofija, koja se razvijala u zapadnoj Evropi, bila je u prvo vrijeme daleko od toga, da bi nijekala Boga. Ali ne može se poreći, da je u svome razvitku sve jasnije išla za tim, da svijet protumači iz njega samoga, i da njezin naturalizam nekom nužnom dosljednošću vodi napokon ateizmu. Ako Descartes upotrebljava

⁵² str. 26

⁵³ str. 26

pojam Boga, da zajamči sigurnost spoznaje, to ipak tumači prirodno čisto iz nje same. Već kod njegovih nasljednika Hobbesa⁵⁴ i Spinoze ovaj je naturalizam savršen, jer jedan od njih odstranjuje pojam Boga, a drugi ga poistovjetuje s prirodom. Bacon i Locke priznaju ga dakako, ali on stoji na rubu, ter unutar filozofijskog istraživanja ne služe se njime nikako. Ova razlika zahvaća duboko te svagdje pokazuje svoj utjecaj«. Iz svega M. Wundt zaključuje:⁵⁵ »Što se tiče samih metafizičara njemačkih 17. stoljeća, nijesu se smatrali za ostalima i tjesnogrudnima, nego su nasuprot bez sumnje smatrali velikom jednostranošću i golemim gubitkom područja filozofijskih pitanja bezuvjetno oslanjanje filozofije na egzaktne znanosti. Ako promatramo bez predrasude odnos između oba duhovna smjera, moramo priznati, da metafizičari imaju pravo. Uistinu moramo priznati suženjem, ako filozofija dopušta, da jedna znanost njoj propisuje, o čemu treba da raspravlja, a djelomice i, što treba da na pitanja odgovara. Ne možemo nikako sumnjati, da je kod svih crta, o kojima smo upravo govorili, vidokrug tz. moderne filozofije uži negoli onaj, koji ima sholastika. Polazak od bića širi i bezuvjetniji negoli polazak od mišljenja. Mišljenje je sigurno također biće; ali je pitanje, da li je svako biće i mišljenje. Načini bivanja, koje je Aristotel bio opisao u svojim kategorijama, u sholastičkoj filozofiji stoje jednakopravno jedan uz drugi, dok ih na protivnoj strani sve hoće da svedu na veličinu. Isto tako je mišljenje u dijelovima uže, negoli mišljenje u oblicima i cjelinama, jer je oblik uvijek neka cjelina u dijelove, koje dakle u sebi uključuje, dok nije jasno, kako neka se temelji oblik na dijelovima. Isto vrijedi i za razliku između stalnog trajanja i postajanja. Iz postajanja može se uvijek stalno trajanje razumjeti, naime kao njegova granica; ali obratno nikad. Osobito morali su sa strane sholastične filozofije razne među sobom oprečne struje, od kojih je jedna priznavala samo mišljenje, a druga samo iskustvo, smatrati velikom jednostranošću. Sholastička je naime filozofija tvrdo stajala uz uvjerenje, da se po sebi razumije, da je u svakoj spoznaji iskustvo i mišljenje povezano u neko jedinstvo. Jednako treba prosuđivati pokus, svijet tumačiti iz njega samoga; ovo se za znanost po sebi razumije, ali ovo nije dovoljno za filozofiju, koja pita za razlog svijeta. Za sholastičku je filozofiju ostalo uvijek sigurno, da se ograničeno može protumačiti samo iz neograničenoga, jer se uopće samo u odnosu prema ovomu može razumjeti. Sholastična filozofija htjela je tako filozofijsku baštinu sačuvati neokrnjenu, dok se »novija« filozofija držala samo nekih strana ove sveobuhvatne cjeline ter ih jednostrano razvijala«.

⁵⁴ str. 27

⁵⁵ str. 27

Glede školskih knjiga, koje su napisali u 17. stoljeću, M. Wundt sudi ovaka:⁵⁶ »Tko je pripravan, doista unići u stručno djelo filozofije, neće moći uskratiti svoja priznanja djelima onoga vremena. U granicama, koje su im postavljene kao školskim knjigama, bez ikakve sumnje postizavaju najveću visinu oštine mišljenja, jasnoće i trijeznosti. Sposobnost, svako pitanje svestrano prihvatiti i prema njegovim raznim mogućnostima promatrati, pobuđuje udivljenje te daje onomu, koji za to ima smisla, dosta poticaja. I za uvod u filozofiju mogao bi gdje koji od ovih spisa vrlo dobro služiti, barem tako dobro, kaošto zapadnoevropski, koji već dugo kod nas vladaju obukom. Jasno razvijanje filozofijskih temeljnih pojmova bilo bi za početnike barem jednako poučno, kaošto kad im se u spisima Descartesovim ili Hobbesovim, Lockeovim ili Humeovim prikazuju zapadnoevropski nazori na svijet, koje će jedva usvojiti«.

Time je M. Wundt završio svoju divnu obranu sholastične filozofije. On, istina, govori o metafizici 17. stoljeća, ali njegove riječi imaju očito šire značenje, te se odnose na čitavu sholastičnu filozofiju onog vremena. Možemo dodati: i na čitavu sholastičnu filozofiju i kasnijih vremena, ukoliko je ostala vjerna svojim tadašnjim idealima ter je nastavila, što su prijašnji vijekovi bili započeli i stvorili i doveli do tolikog savršenstva.

Time imademo i najbolji odgovor na pitanje, zašto je sv. Ignacije dobro i najbolje učinio, što je odredio, da Družba treba da slijedi sholastičnu filozofiju, i to Aristotelovu, držeći se kod toga najboljih tumača, osobito sv. Tome. Dobro je i najbolje učinila Družba tijekom vremena od 400 godina, što nije promijenila svoje filozofije, nego je ostala vjerna sholastičnoj filozofiji, dakako prilagođujući je uvijek novim prilikama i potrebama. Uz druge naime odlike, ili upravo poradi svih ostalih odlika, sholastična filozofija ima ovu vrlinu, da se može prilagoditi svim raznim okolnostima ili znanstvenim potrebama svakog vremena. Ona može svakomu vremenu kazati, kako treba da misli, ako hoće da ispravno riješi svoje poteškoće i probleme. U tome je slična Kristovoj Crkvi, koja je osnovana od svog božanskog Utemeljitelja za sva vremena i za sve narode i njihove potrebe.

Da Sv. Ignacije i njegovi nasljednici u vrhovnom vodstvu Družbe Isusove nijesu svojim izborom i svojim propisima onemogućili napretka i raznolikosti u filozofiji, jasno nam pokazuju već sami ovi propisi, ako ih dobro promatramo. Isto nam potvrđuje i povijest, koja svjedoči, da je u Družbi uvijek postojala velika sloboda i mogućnost različitog mišljenja u filozofiji, makar u nekim granicama.

Da se ova sholastična filozofija raširi i da postane sastavnim dijelom opće kulture, zato je Družba mnogo učinila preko svojih škola i svojih pisaca. Treba da upoznamo i jedne i druge.

---

⁵⁶ str. 32

Budući da je Sv. Ignacije naučavanje filozofije tako visoko cijenio, kaošto smo vidjeli na početku naše rasprave, to je naredio, neka se naučava u školama:⁵⁷ »Filozofiju (artes) ... neka naučavaju s doličnom revnošću, u svemu tražeći iskreno čast i slavu Božju, učeni profesori«. Sveti je utemeljitelj već sam odredio i organizaciju ovih škola: koji predmeti, koliko vremena i na koji način, ter su ovi propisi uglavnom ostali uvijek isti.

Koji su predmeti propisani u filozofiji, razabiremo iz odredbe, što se tiče Aristotelove nauke:⁵⁸ »U logici i prirodnoj filozofiji i etici i metafizici treba slijediti Aristotelovu nauku«. Logika znači dakako u prvom redu čistu logiku, ali i noetiku, u koliko se njezini problemi ne rješavaju u metafizici i psihologiji. Pod prirodnom se filozofijom razumije ne samo kozmologija, nego i psihologija, dakle tz. druga filozofija prema Aristotelovoj i sholastičkoj terminologiji. Metafizika je ontologija i teodiceja. U etici raspravlja se i o sociologiji, osobito nauka o obitelji i o državi. Tako je dakle Sv. Ignacije propisao svu filozofiju prema svim njezinim granama, ukoliko su se u ono vrijeme razlikovale. Tada se istina nije spominjala filozofija religije, niti filozofija ljepote, niti razne druge filozofije, koje su sada započeli gojiti kao posebne filozofijske discipline. Iz starih se sistema mogu razviti posebne nove znanosti time, što se neki problem ili neki skup problema opširnije ispituje i obrađuje i prikazuje uz uporabu novih sredstava, iskustva i metode. Osim filozofije u strogom smislu Sv. Ignacije propisao je naučavanje i matematike i fizike. Čitav bi tečaj imao trajati do tri i po godine do postizavanja naslova »Magister artium«, tj. Doktor filozofije:⁵⁹ »Čitav će dakle tečaj trajati tri i po godine, do promocije za Magistra«. I kod svega toga Sv. Ignacije povodio se za Pariškim sveučilištem, koje je i tada još uvijek uživalo najveći ugled na svijetu. Tamo je stekao svoju naobrazbu Ignacije sa svim svojim prvim drugovima. Tamo je upoznao i vanrednu korist disputa, koje je zato svom

⁵⁷ Const. S. J. IV, 12, 3: Quoniam Artes scientiae naturales ingenia disponunt ad Theologiam, et ad perfectam cognitionem et usum illius inserviunt, et per se ipsas ad eundem finem iuvant; qua diligentia par est, et per eruditos praeceptores, in omnibus sincere honorem et gloriam Dei quaerendo, tractentur.

⁵⁸ Const. S. J. IV, 14, 3: In Logica, et Philosophia naturali, et morali, et Metaphysica doctrina Aristotelis sequenda est.

⁵⁹ Const. S. J. IV, 15, 2: (Artium studio cursus erunt ordinandi) ... Cursus ergo integer trium erit annorum cum dimidio, usque ad promotionem ad magisterium.

snagom preporučio i propisao:⁶⁰ »Budući da je veoma korisna vježba u disputiranju, osobito u filozofiji i teologiji, neka prisustvuju sholastici redovitim disputama škola, koje pohađaju, makar ne bile pod upravom Družbe; i neka nastoje, kako će dati dobar primjer znanja, ali čedno. Zgodno je također, da svake nedjelje ili koji drugi dan u sedmici, u našem kolegiju koji učenik iz svakog razreda filozofa i teologa, od Rektora određen, poslije ručka brani nekoliko teza. Ove bi teze trebalo u predvečerje objaviti na školskim vratima. Pošto ih je branitelj ukratko dokazao, neka slobodno iznese svoje prigovore svatko, tko želi, bilo domaći bilo vanjski. Ali netko mora kod ovih disputa predsjedati, koji će prepirkom ravnati, i koji će iz prepirke izvesti i protumačiti na korist slušatelja nauku, koju treba držati. On će dati i znak, kada će koji završiti, ter će vrijeme tako razdijeliti, da mogu svi, koliko je moguće, doći do riječi. Osim ove dvije vrste disputa, koje su bile spomenute, treba svaki dan odrediti neko vrijeme, gdje će se u kolegijima, pod predsjedništvom nekoga, kaošto rečeno, disputirati, da se tako razum više izvježba, te da se poteškoće, koje će u ovim disciplinama susresti, bolje razjasne na slavu Božju«. Vidi-mo, da je Sv. Ignacije vanredno mnogo držao do disputa te da je od njih očekivao najveću korist, da se razum izvježba i izoštri, i da se steče jasnoća i glede pojmova i dokaza i rješavanja poteškoća. Zato u Družbi nije nikada prestala ova vježba, makar se ne gojila uvijek u istom opsegu. Tako u Družbi nije ništa nova time uvedeno, što je Apostolska Konstitucija Pija XI »Deus scientiarum«, od 24. V. 1931. propisala:⁶¹ »Na teološkom i filozofskom fakultetu neka se drže sholastične dispute, kojima će slušači naučiti, kako će nauku potpunoma upoznati, jasno razložiti, uspješno braniti«. Crkva je tako uspostavila neka-

⁶⁰ Const. S. J. IV, 6, 10—11: Cum perutilis sit (prasertim Artium ac Theologiae scholasticae studiosis) disputandi usus; intersint Scholastici ordinariis scholarum, ad quas accedunt (licet non sint sub cura Societatis) disputationibus; et singulare sui specimen in doctrina prabere, modeste tamen, curent. Convenit etiam singulis Dominicis, vel aliquo alio die hebdomadae, in Collegio nostro aliquem ex quavis classe Artium et Theologiae studiosorum, a Rectore designatum, a prandio (si aliqua ex causa peculiari impedimentum non accideret) aliquas positiones tuendas suscipere; quae pridie eius diei sub vespere valvis scholarum (quo ad disputandum vel audiendum qui vellent convenirent) essent affigendae; quibus breviter ab eo, qui responsurus est, confirmatis, argumentari ex externis vel domesticis liceat cuicumque libuerit; aliquis tamen praesit oportet, qui argumentantes dirigat, et ex ea concertatione eliciat declaretque ad audientium utilitatem doctrinam, quae tenenda sit; qui signum etiam det finiendi iis, qui disputant, ac tempus sic distribuat, ut omnibus, quoad eius fieri poterit, disputandi locus detur. Praeter haec duo disputationum genera, quotidie aliquod tempus designandum, quo in Collegiis, praesidente aliquo, ut diximus, disputetur; ut, ea ratione, et ingenia magis exerceantur, et difficilia, quae in his facultatibus occurrent, magis ad Dei gloriam elucidentur.

⁶¹ In facultate Theologica et Philosophica habeantur disputationes scholasticae, quibus auditores doctrinam penitus cognoscere, dilucide exponere, efficaciter tueri assuescant.

dašnji običaj, koji je bio na modernim sveučilištima i drugim visokim školama, pa i crkvenim, prestao, ter ustupio mjesto seminarskim radnjama i raspravama. Crkva je oboje združila, jer je i seminarske radnje i raspre propisala:⁶² »Na svakom fakultetu neka se drže, osim predavanja, vježbe, kojima će pod vodstvom profesora slušači naučiti, kako će postupati kod znanstvenog istraživanja, i kako će svoje rezultate i pismeno prikazati«. Nije ni ovaj propis u Družbi uveo nešto posve novo, jer je od vjkada propisivala i gojila i pismene vježbe, a ne samo usmene dispute, makar u raznom opsegu. Samo tih nijesu nazivali seminarima, nego akademijama, ter je vodstvo profesora možda katkada bilo manje izrazito. Da je moguća raznolikost, pa i velika, uza sve najstrože i najkonkretnije propise, ovo svjedoči općenito iskustvo, koje susrećemo svagdje, gdje ima ljudi, koji propise izvođe prema svome shvaćanju i konkretnome primjenjivanju općenitih norma. Zato se nećemo čuditi, što i u Družbi vidimo uza svu jedinstvenost duha i organizacije ipak veliku raznolikost u konkretnoj primjeni i izvedbi. O tom ćemo se uvjeriti, ako promatramo, koje je plodove donijela organizacija filozofskog odgoja i rada u Družbi Isusovoj sve od početka pa do najnovijih vremena.

FILOZOFI DRUŽBE ISUSOVE U I. VIJEKU NJEZINA ŽIVOTA

FRANCISCUS TOLETUS (1532—1596) bio je prvi veliki filozof novo osnovanog reda. Njegovo je rodno mjesto bilo Cordova, koje više puta susrećemo u povijesti filozofije. U Salamancau bio je njegov učitelj slavni Dominicus Soto (1492—1560), dominikanac, od kojega je dobio najbolju uputu u djela Sv. Tome i njegovu nauku, a ujedno i pravu umjerenost. Sa 27 godina postao je profesorom na Rimskom kolegiju, gdje je ostao kroz 10 godina. Kasnije je postao kardinalom. Napisao je razne komentare ili slobodnija tumačenja Aristotelove logike i fizike, ali ne metafizike, niti etike: *Introductio in Dialecticam Aristotelis — Commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis Logicam, — In octo libros Physicarum auscultationum, — In tres libros de anima — In duos libros De generatione et corruptione*. Osim toga *Enarratio in Summam S. Thomae*. Svima je dao najljepši primjer jasnoće, temeljitosti, ozbiljne metode, nasljedovanja Svetog Tome.

CONIMBRICENSES zvali su se pisci slavnog komentara Aristotelovih djela, koji su pripadali kolegiju Družbe Isusove u portugalskom gradu Coimbra. Bili su to: Sebastianus de Couto (1567-1639), Manuel de Goes (oko 1547-1593),

⁶² In singulis facultatibus, praeter lectiones, fiant exercitationes quibus auditores scientificam investigandi methodum et artem proponendi etiam scriptis ea, quae studio assecuti sint, sub Professorum ductu addiscant.

Cosmas Magalianus ili Magalhaens (1553—1624), Petrus de Fonseca (1548—1599), Balthasar Alvarez (1561—1630). Njihovo je djelo ogroman komentar, koji se odlikuje vanrednom erudicijom. Najodličnije mjesto među ovim komentarima zauzima Petrus de Fonseca, kojemu su nadjenuli ime »Portugalski Aristotel« poradi njegove oštroumnosti i učenosti. On je napisao općeniti uvod u filozofiju »Isagogia philosophica«, uvod u logiku »Institutiones dialecticae«. Poglavitno je njegovo djelo tumačenje Aristotelove metafizike »Commentarius in Metaphysicam« u 4 sveska, gdje se nalazi i njegova teodiceja. Ovdje je nazvao i Božje znanje stvari, koje se neće nikada dogoditi, ali koje bi se dogodile u danim okolnostima, »scientia media«, tj. znanje, koje je na sredini između samog razumijevanja i gledanja stvari, koje egzistiraju. Nov je samo izraz ili ime ovoga Božjega znanja, a ne nauka sama, koja je već davno bila poznata i priznata. On je uveo i neku novu vrstu distinkcije ili razlike, koju je nazvao »distincito virtualis intrinseca«, a koja nije našla mnogo pristaša.

U isto su doba pisali o logici i fizici, tj. prirodnoj filozofiji s prirodoslovljem Benedictus Pereira († 1610): *De principiis rerum naturalium* — Antonius Ruvius ili Rubio (1548—1615): *Commentarii in Logicam, in physicam, in libros de anima, in libros de generatione et corruptione* — Paulus Vallius (1561—1622): *Logica-Tractatus de mixtis*. Ali najviše se spominje

LUDOVICUS MOLINA (1536—1600), koji je bio kroz mnogo godina profesor kolegija u Ebori. Njegova su djela: *Commentarius in Primam partem Summae theologiae Sti Thomae* — *De iustitia et iure* — *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione, et reprobatione*. Bavio se dakle Molina osobito pitanjima, koja se tiču etike i teodiceje. Premda je i njegova etika, osobito njegova nauka o državi zavrijedila pažnju, ipak je pobudila najveću pozornost njegova *Concordia liberi arbitrii*. Ona je dala povod dugotrajnim rasprama, u kojima se radilo o pravovjernosti, a time i o samoj egzistenciji Družbe Isusove. Ova naime ne bi više mogla raditi, prema tome ne bi više imala smisla njezina egzistencija, ako bi njezina nauka o Bogu bila osuđena. Zato je Družba svim silama vodila borbu protiv onih, koji su nastojali, da bude njezina nauka o Bogu osuđena.

Glede kojih točaka i kako se vodila ova borba, kako se razvijala i svršila, o tom su mnogi pisali, osobito Gerhard Schneemann D. I.⁶³ Da navedem samo glavne crte iz ove burne povijesti, koja se još uvijek obnavlja, makar ne s istom žestinom. Molinizam još i sada ima mnogo protivnika. Ali da čujemo,

---

⁶³ Die Entstehung der thomistisch-molinistischen Kontroverse, Freiburg i. B. 1880. Latinski izdao o. Gietmann 1881.

ŠTO JE MOLINA NAUČAVAO. Čovjek je i sada, pošto je sagriješio, uvijek slobodan, te može s milošću Božjom sudjelovati ili joj se oduprijeti. Božja je pomoć bezuvjetno nužna, ali ova ne stoji u tom, da Bog volju tako potakne, te se ova ne može oduprijeti, nego joj ostavlja ovu mogućnost. Molinizam zabacuje tz. »praedeterminatio physica«, koja se katkada naziva »concursum praevius«, te priznaje samo tz. »concursum simultaneus«. Molinizam priznaje, da Bog može postići s bezuvjetnom sigurnošću, što god hoće, svakoga, pa i najokorjeloga grešnika obratiti. Ali prema Molini Bog se za to ne služi nikakvim fizičkim predodređenjem, nego svojim neizmjerljivo savršenim znanjem, kojim znade, što bi čovjek dragovoljno učinio u bilo kojim prilikama ili pod kojim god uvjetima, koji se neće nikad ispuniti. Ovo se znanje zove »scientia media«, srednje znanje, jer se odnosi na predmete, koji nijesu samo mogući, niti postoje, niti će ikada zbilja postojati, nego bi samo postojali pod uvjetima, koji se neće nikada ispuniti. Glavni razlog, zašto molinizam postavlja ovu svoju nauku i zašto zabacuje tz. fizičko predodređenje, bilo i jest uvjerenje, da ovo fizičko predodređenje uništava slobodu stvorene volje, prema tome i zaslugu. Protivnici molinizma opet misle, da ovaj ograničuje Božju svemoćnost i vrhovno gospodstvo.

Kad je Molina izdao ovo svoje djelo 1588, dakako s odobrenjem i redovničke i biskupske cenzure, bilo je ipak predano inkviziciji, koja je nakon najpomnijeg ispitivanja priznala pravovjernost nauke, premda je slavni teolog iz reda sv. Dominika, Dominik Bañez (1528—1604), zahtijevao, da bude osuđena. Tako je sada započela borba. Prema Bañezu, koji je borbu započeo i vodio, često se puta nauka, koju je on zastupao, zove banezijanizam, a ne naprosto tomizam, sa strane molinista, koji svoju nauku istotako smatraju tomizmom ili naukom Sv. Tome. Da se raspra, koja je bivala sve žešća, što prije i što temeljitije riješi, odredio je papa Klement VIII. posebnu kongregaciju od više kardinala, koja je poznata pod imenom »Congregatio de auxiliis gratiae«. Ova je vijećala ili postojala 1598—1607. Najprije⁶⁴ vijećala je o raspru tajna komisija, koja je predložila Klementu, da zabrani Molinino djelo »Concordia«. Ali kad se za to saznalo, molili su Klementa i knezovi i isusovci, da odbije ovaj predlog. I doista je papa uskratio svoj pristanak i svoj potpis. Sada je Klement odredio, neka zastupnici obiju stranaka disputiraju pred kongregacijom.⁶⁵ Tako je bilo, dok nije umro kardinal predsjednik Madrucci. U sljedećim vijećanjima⁶⁶ došli su cenzori do zaključka, da treba osuditi 20 teza, koje su sadržane u Molininu djelu. Ali i sada je papa uskratio svoj pristanak, možda osobito iz obzira prema kardinalu Robertu Bellar-

⁶⁴ 2. 1. 1598 — 22. 2. 1599

⁶⁵ 22. 2. 1599 — 20. 3. 1600

⁶⁶ 27. 4. 1600 — 20. 3. 1602

minu, koji se takvu rješenju najodlučnije protivio. A sam je Klement bio izjavio, kad je Bellarmina imenovao kardinalom (1599), da ga je odabrao za ovu najveću čast zato, što u Crkvi Božjoj nema nikoga, koji bi mu bio ravan u znanostima. Robert Bellarmine, koji je sada proglašen već i svecem (1930) i crkvenim Naučiteljem (1931), odgovorio je jednoć Klementu, koji je kazao, da će svojim vrhovnim auktoritetom definirati prijepornu nauku: »Vaša Svetost je neće definirati«. I kada je papa ponovio svoje riječi, svetac mu opet isto odgovori, i to tako odlučno, da su se svi čudili. Klement je Bellarmina uklonio iz Rima ter ga učinio nadbiskupom grada Capua (1602), gdje je svetac ostao tri godine, naime do Klementove smrti (1605). Ali papa dosta nije definirao nauke. Tako je raspra trajala još za Klementova nasljednika Pavla V, koji je sam predsjedao disputama. 17 puta sastali su se pred papom najbolji zastupnici i jedne i druge strane, ali bez konačnog uspjeha, tj. bez jasnog dokaza, da je bilo molinizam bilo banezijanizam zaslužio, biti osuđen. Zato je Pavao V raspru riješio 1607 na taj način, da je dozvolio i jedan i drugi sistem, te samo strogo zabranio, da se među sobom ne osuđuju, kao da se njihovi sistemi ne slažu s pravom kršćanskom naukom. U Družbi propisana je ona nauka, koju su njezini zastupnici branili protiv osude.⁶⁷

Tako je Ljudevit Molina sa svojim djelom »Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione« jedan od najpoznatijih filozofa i teologa iz prvih vremena Družbe Isusove. Ali Bog je poklonio Družbi u ona vremena i mnogo drugih velikih duhova. Među ove spada

GABRIEL VASQUEZ (oko 1551—1604). Za njega kaže slavni povjesničar filozofije kardinal Zefirin Gonzalez iz reda Sv. Dominika (1831—1894) u svojoj povijesti filozofije,⁶⁸ da je bio istaknut filozof i teolog Družbe Isusove, i da je svagdje slijedio dobre tradicije velikih španjolskih filozofa i teologa, kakvi su bili Vittoria, Dom. Soto, Melch. Canus, i to kako u formi tako i u nauci, premda se katkada upustio u dosta suvišna pitanja, ali veoma rijetko, osobito u svojim »Disputationes metaphysicae«. Ove su izvadak iz njegova velikog djela »Commentaria et disputationes in Summam Sti Thomae«. Razumije se, da je to Summa theologica Sv. Tome. Njegove se Disputationes metaphysicae odlikuju, prema slavnom dominikanskom kardinalu

⁶⁷ Epitome Instituti S. I., n. 317 § 2: Quaestionibus his liberis ea minime adnumeratur, quae de divinis auxiliis et scientia media dicitur; quacumque etiam n hac ab acri nimis animorum contentione, in publicis praesertim disputationibus, temperandum est — Ovim slobodnim pitanjima (glede kojih u Družbi nije propisana određena nauka) ne pribraja se tz. nauka o Božjim pomoćima i srednjoj znanosti; premda i u ovoj treba izbjegavati odviše oštru raspru, osobito u javnim prepirkama.

⁶⁸ u francuskom izdanju III. sv., str. 111

točnim poznavanjem raznih škola i pisaca, jasnoćom i strogom filozofskom metodom. On slijedi, općenito govoreći, nauku Sv. Tome, od kojega se udaljuje samo glede pitanja, koja je razlika između esencije i egzistencije ograničenih bića; koji je vlastiti pojam transcendentnog jedinstva; i glede valjanosti Anselmova ontološkoga dokaza egzistencije Božje, barem kako se čini. Njegova definicija vječnosti⁶⁹ razlikuje se donekle od Boetijeve⁷⁰ a koju je prihvatio i Sv. Toma.⁷¹ Ali razlika stoji samo u tom, što je općenitija od Boetijeve, jer ne spominje života. Gabriel Vasquez bio je profesor u Collegium Complutense, a osobito u Collegium Romanum, gdje je svagdje uživao najveći ugled. Drugi Španjolac, koji je stekao velike zasluge i kao filozof i kao teolog, bio je

RODRIGO ARRIAGA (1592—1667). Predavao je najprije filozofiju u Valladolidu, onda teologiju u Salamanca, napokon teologiju u Pragu, gdje je bio i kancelar sveučilišta. Napisao je veliko teološko djelo u 8 folijanata, ali nije dovršio, jer ga je smrt u tome zapriječila. U ovom raspravlja i o mnogim filozofskim pitanjima. Ali izdao je i posebni »Cursus philosophicus«, za koje kaže Gonzales,⁷² da je i prema formi i prema sadržaju jedan od prvih čimbenika u filozofskoj obnovi ove epohe. U predgovoru ovog djela izriče svoje načelo, da treba tražiti jedino istinu, a ne navezati se na ovog ili onog auktora, jer⁷³ »um nije ograničen na samog Platona ili Aristotela«, nego su ga posjedovali barem istotako i Sv. Toma, Kajetan, Molina, Suarez i mnogi drugi, da ne govori o superiornosti, koju nam nad starima daje iskustvo. Ipak je Arriaga ostao u stvari veoma konservativan. Samo je postavio novu čudnovatu tezu, da je kvantitet identičan s prvom materijom, barem kao vjerojatnu tezu. Kao što je ovaj Španjolac proslavio praško sveučilište, tako je opet jedan drugi Španjolac slavno djelovao na sveučilištu u Ingolstadt u Bavorskoj. Bio je to

GREGORIUS DE VALENTIA (1551—1603). Bio je u prvom redu teolog, ali teologiju je povezao s filozofijom. Njegovo djelo »Commentaria in Summam« sadrži i njegov filozofijski sistem.

I Belgija dala je Družbi u ovom razdoblju jednog od najvršnjih filozofa i teologa. Bio je to

⁶⁹ Duratio permanens, uniformis, sine principio, et fine, mensura carens — Stalno trajanje, jednolično, bez početka i kraja, bez mjere

⁷⁰ De consolatione philosophiae, lib. 3, prosa 2: Aeternitas est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio — Vječnost je čitavo, istodobno i savršeno posjedovanje života, koje ne može imati kraja,

⁷¹ S. theol. 1, 10, 1

⁷² III. sv. str. 133

⁷³ Ingenium non i solo Platone aut Aristotele terminatum est — Um nije ograničen na samog Platona ili Aristotela.

LEONARDUS LESSIUS (1554—1623). Bio je profesor najprije u Collegium Duacenum (Douai), onda u Collegium Lovaniense (Louvain). Njegova se filozofijska djela bave osobito pitanjima iz etike i teodiceje, ter ujedno spadaju među najljepša asketska djela. Evo njihovih naslova: De iustitia et iure ceterisque virtutibus cardinalibus — De gratia efficaci, decretis divinis, libertate arbitrii et praescientia Dei condicionata disputatio apologetica, u kojem je zastupao molinizam — De Providentia Numinis et animae immortalitate — De Summo bono et aeterna Beatitudine hominis — De perfectionibus moribusque divinis. Njegova su djela puna unkcije. U svojoj nauci zastupao je uglavnom ista načela, kaošto i drugi veliki mislioci među njegovom redovničkom braćom ovog razdoblja, premda su se dakako svi među sobom i razlikovali, dapače i glede nauke i »de scientia media«, kaošto i glede nauke »de praedestinatione«, tj. glede pitanja, da li Bog određuje vječnu sudbinu čovjekovu, jer od vijeka unaprijed poznaje njegove zasluge, ili neovisno o tom, tj. da li je predestinacija »post praevisa merita« ili ante praevisa merita«. Lessius je zastupao nauku, da Bog od vijeka unaprijed znade, što će čovjek uz njegovu milost raditi, i da prema tome određuje njegovu vječnu sudbinu; dakle »post praevisa merita«. Za ovu svoju nauku dobio je posebno priznanje velikog crkvenog Naučitelja Sv. Franje Saleskog, koji je Lessiusu upravio pismo, gdje među ostalim i ovo veli:⁷⁴ »Već sam prije ljubio, dapače i častio Tebe i Tvoje ime, moj oče, ne samo zato, što običajem uvelike cijeniti, što god proizlazi iz Vaše Družbe, nego i zato, što sam o Vašoj Velečasnosti najprije mnogo sjajnoga čuo, a onda i vidio i s udivljenjem promatrao. Vidio sam naime prije nekoliko godina ono nada sve korisno djelo: De iustitia et iure (O pravdi i pravu), u kojem i kratko i ujedno jasno rješavaš poteškoće onoga dijela teologije, bolje od ostalih auktora... Upoznao sam, da Velečasnost Vaša zastupa i brani onu nauku, koja se tako odlikuje svojom starošću, slatkoćom i prirodnim auktoritetom svetog Pisma, naime da postoji samo »Praedestinatio ad gloriam post praevisa opera« (predodređenje za vječnu slavu poslije predviđanja djela). Ovo mi je bilo nada sve drago, jer sam ovu nauku držao takvom, koja bolje odgovara Božjemu milosrđu i milosti, ter je istinitija i ljubeznija, što sam napomenuo i u svojoj knjizi »De amore Dei — O ljubavi Božjoj«. Tako je Lessius dobio jednog velikog svetog crkvenog Naučitelja kao svog pristašu i braniča. Još jedan drugi veliki svetac i crkveni Naučitelj stajao je na strani oca Lessiusa već onda, kad se ovaj morao braniti protiv Louvainskog sveučilišta, koje je bilo krivo osudilo neke njegove nauke, kao da obnavljaju semipelagijevsku krivu nauku. Bio je to

⁷⁴ citira Sortais S. I., Histoire de la philosophie ancienne, Paris 1912, str. 420—421

SV. ROBERTO BELLARMINO (1542—1621). Rodom je bio iz maloga gradića Montepulciano u Toskani. Majka mu je bila Cintija, sestra pape Marcela II, koji je na veliku žalost svih dobrih katolika vladao samo 22 dana. Cintija bila je veoma pobožna. Tako i njezin muž. Nakon najboljeg odgoja, koji je Roberto dobio u obitelji i u isusovačkom kolegiju svog rodnog mjesta, stupio je s 18 godina u Družbu Isusovu u Rimu (1560). U rimskom kolegiju svršio je filozofiju, a teologiju u Padovi i Louvainu. Ovdje je postao odmah i profesorom. Kao profesor stekao je brzo svjetski glas. Uz to razvio je i kao propovjednik, pa i prije, nego je bio svećenik, najdivniju djelatnost. Jer nije više mogao podnositi belgijskog podneblja, pozvao ga je otac general opet u Italiju te ga imenovao profesorom na Rimskom kolegiju. Trebali su profesora kontroverzija, tj. onih nauka, u kojima su novovjerci odstupali od katoličke nauke. Bellarmino je bio za ovu novu stolicu odabran, jer se nije mogao s njime isporočivati glede poznavanja i katoličke nauke i novih nauka. 26. studenoga 1576 držao je prvo predavanje, u kojem je svojom divnom jasnoćom i rječitošću prikazao i svrhu i sadržaj predavanja, koja će držati:⁷⁶ »Danas se spremamo, da razjasnimo ona pitanja, o kojima se raspravlja između Crkve živoga Boga i njezinih buntovnih i odmetnih sinova, na veliku štetu čitavoga svijeta«. Tako je započela njegova djelatnost, koja je trajala 11 godina, a koja je bila od tolikoga značenja za čitavu Crkvu. Ona znači, zajedno s djelima, koja su iz nje proistekla, vrhunac znanstvenih zasluga Bellarminovih. Njegova su predavanja privlačila veliki broj slušača. Od svih strana dolazile su molbe, da im se pošalju njegovi spisi. Jer je bila pogibao, da će njegova predavanja izdati bez njegove dozvole, ako neće sam da ih objelodani, zato se napokon odlučio, na zapovijed samog oca generala, da preda javnosti svoje djelo. Prvi je svezak, veliki folijanat, izišao u Ingolstadt, dakle u neposrednoj blizini novovjerskih zemalja, 1586. Čitavo je djelo imalo naslov: »*Controversiae christianae fidei adversus huius temporis haereticos*«, tj. Rasprave kršćanske vjere protiv krivovjeraca ovog vremena. Dvije godine kasnije (1588) izišao je drugi svezak. Oba su sveska bila posvećena papi Sikstu V. Istom 8 godina kasnije (1596) slijedio je posljednji, treći svezak. U novom izdanju, koje je izišlo u Mlecima 1599, razdijelio je prvi svezak, jer je bio odviše omašan, na dva sveska, a na svršetku dodao je više veoma važnih rasprava, osobito o oprostima. Čitavo djelo obuhvaća u manjem folio-formatu napuljskog izdanja od g. 1856-59 strana 2645. Ovo je najveća apologija katoličke nauke sve od početka pa do naših dana. Premda je djelo tako veliko, ipak je doživio još i sam pisac, dakle za 30 godina, 20 izdanja. Uz najveće

⁷⁶ Raitz v. Frentz S. L., Kardinal Robert Bellarmin, Freiburg i. B. 1921. Na talijanski preveo Schio S. L., str. 52

priznanje primio je svetac i najveća poniženja. Ne samo krivovjerci, nego i vlastita subraća prigovarala su mu koješta: da je krivovjerske prigovore jasnije prikazao, negoli katoličku istinu; da naučava dapače i zablude. Najteže mu je bilo, što sam Siksto V nije odobravao njegove nauke o samo indirektnoj vlasti papinjoj u svjetovnim stvarima izvan papinske države. Sada općenito katolički pravoslavci, kanonisti, pristaju uz Bellarmina.

Osim ovoga najslavnijeg djela napisao je Bellarmino i velik niz drugih djela sa svih područja crkvenog života. Njihov popis nalazimo u dodatku života, koji je napisao njemački Raitz v. Frentz D. I., a na talijanski preveo o. Schio D. I. Zbirka Bellarminovih djela izišla je u Napulju 1856-62 u 8 folijanata, a u Parizu 1870—1874 u 12 svezaka. Ali veliki, možda i veći dio njegovih djela još nije objelodanjen. Tako čitav njegov golemi rad u rimskim kongregacijama, i njegov komentar Teološke Sume Svetog Tome. Jamačno bi ovaj dao mnogo svijetla glede njegove filozofije, jer tamo mora rješavati filozofijska pitanja, tumačiti filozofijsku nauku Sv. Tome. Kaošto nalazimo u Teološkoj Sumi čitavu filozofiju Sv. Tome, tako i kod Sv. Bellarmina u njegovim teološkim djelima. I u svojim kontroverzijama služi se svagdje i filozofijom. Mogli bismo iz ovih djela, napose iz kontroverzija, sastaviti Bellarminov filozofijski sistem. Na žalost nije se do sada izvela ova osnova. Samo su pojedini problemi obrađeni. Tako njegova nauka o državi⁷⁶ i slobodi volje.⁷⁷

Prije negoli pristupimo najslavnijemu filozofu i teologu D. I., moramo spomenuti još nekoje filozofe ovih prvih vremena. Bio je to

COSMAS ALAMANNI (1559—1622). Rodio se i umro u Milanu. Napisao je prikaz filozofije Sv. Tome: *Summa philosophiae D. Thomae Aquinatis Angelici Doctoris, ex variis eius libris in ordinem cursus philosophici accomodata*. Drugi je bio

PAULUS VALLE (1561—1622). Rodio se u Rimu, gdje je bio kroz 30 godina profesor na Gregorijanskom sveučilištu. Napisao je: *Logica — Tractatus de mixtis, inanimatis, imperfectis, et perfectis*.

PETRUS HURTADO DE MENDOZA (1578—1617). Rodio se u španjolskom gradu Valmaseda, a umro u Madridu. Napisao je: *Disputationes de universa philosophia*. Ali najslavniji filozof D. I. ovih prvih, a možda i kasnijih vremena, bio je

FRANCISCUS SUAREZ (1548—1617), Doctor eximius.

---

⁷⁶ J. Gemmel S. I., *Zur Staatslehre des Kardinals Bellarmin*, članak u *Scholastik* (IV. Jahrg. 1929, str. 161—188). Opet članak u *Scholastik* (V, 1930, str. 357—379): *Die Lehre des Kardinals Bellarmin über Kirche und Staat*.

⁷⁷ Fr. Šanc D. I., *Sv. Bellarmin o slobodi volje*. Članak u *životu* (1932, str. 263—272), preštampan u knjizi *Stvoritelj svijeta* (Sarajevo 1935, str. 122—134) pod naslovom: *Sloboda ljudske volje*.

G r a n a d a, koja je dala i filozofiji i teologiji toliko slavnih zastupnika, može se dičiti, da je rodno mjesto oca Suareza. Rodio se 5. siječnja 1548 iz stare plemićke obitelji, a umro u Lisaboni 25. rujna 1617. Kad mu je bilo 16 godina (16. VI. 1564.), stupio je u novicijat D. I. u Salamanci. Nakon svršetka svoje redovničke i znanstvene naobrazbe bio je najprije profesor filozofije u Segoviji, onda je predavao teologiju u Avili, Segoviji i u Valladolidu. Ali brzo ga je pozvao o. general u Rim (1578), gdje su ga primili s najvećim oduševljenjem. Sv. Bellarmin i Gabriel Vasquez bili su njegovi kolegi, a Leonardo Lessius njegov učenik. Samo je 7 godina mogao ostati u Rimu, jer se nije mogao priučiti rimskom podneblju, slično, kaošto je iz istog razlog Bellarmino ostao samo 7 godina u Louvainu. Morao se vratiti u Španjolsku, da se oporavi u domaćem zraku. Bio je profesorom u Alcali kroz 7 godina, onda je bio premješten u Salamanku. Kada je dolazio, izišlo mu je sveučilište u susret sve do gradskih vrata. Napokon postao je glavnim profesorom teologije u Coimabri, prema želji kralja Filipa II. Gotovo 20 godina vršio je svoju službu u Coimabri s vanrednim uspjehom i sjajem.

Suarez nije se manje odlikovao svojim moralnim vrlinama, negoli svojim znanjem. Sortais veli:⁷⁸ »Moglo se kazati potpuno istinito, da je Suarez bio istotako svet, kaošto učen. Njegov život, pun pokorničkog duha, bio je razdijeljen među studij, naučavanje i molitvu. Sred slave, koja ga je uredila aureolom, sačuvao je najveću čednost. Nikada mu nije uzmakla tvrda riječ u vatri skolastičnih disputa, koje su katkada tako živahne. On se bez prekida ravnao prema svome poniznom geslu: »Malo confundi quam confundere — Volim; da drugi mene ponizuju, negoli da ja druge«. Njegovi su posljednji dani bili tako mirni i tako puni utjehe, da su ga čuli, malo prije smrti, gdje izgovara riječi: »Nijesam mislio, da je tako slatko umrijeti«. Umro je u Lisaboni 25. rujna 1617 u kući profesa isusovaca ovoga grada. Bio je sahranjen u jednoj kapelici njihove crkve Sv. Roka«. Tako o. Sortais, veliki poznavalac i ljubitelj isusovačke, napose Suarezove filozofije i teologije.

Opširni i temeljiti prikaz Suarezova života i njegovih djela napisao je najprije Karl Werner.⁷⁹ A najbolji i najautentičniji je prikaz napisao R. de Scoraille D. I.⁸⁰

⁷⁸ Histoire de la philosophie ancienne, str. 434

⁷⁹ Suarez und die Scholastik der letzten Jahrhunderte, 2 sv., Regensburg 1861.

⁸⁰ L' excellent et pieux Docteur François Suarez, 2. sv., Paris 1909, 1910. Prigodom 300 godišnjice smrti Suarezove izdao je K. Six S. I. zbornik rasprava: P. Franz Suarez S. I., Gedenkblätter zu seinem 300jähri gen Todestag. Innsbruck 1917. Među raspravama treba istaknuti onu, koju je napisao M. Grabmann: Die Disputationes metaphysicae des Fr. Suarez in ihrer methodischen Eigenart und Fortwirkung.

Suarezova djela obuhvaćaju⁸¹ 28 svezaka u velikoj četvrtini. Svakako jedan od najplodnijih pisaca svih vremena, pa makar gledali samo na količinu. Koliko istom mora biti naše udivljenje, ako promatramo i sadržaj i metodu, kojom je postao uzorom za sva kasnija pokoljenja. Lijepo izražuje karakteristiku Suarezova djela Kirchliches Handlexikon:⁸² »S-prodirnom oštromnošću i dubokom spekulacijom spajao je opširnu erudiciju i ogromnu radnu snagu. U svojim mnogim i velikim djelima je malo širok, ali i vanredno jasan i pregledan. Premda oduševljen pristaša Sv. Tome, udaljuje se ipak u nekim točkama od njega«. Poradi toga, što se u nekim točkama udaljuje od Sv. Tome, uskraćuju mu nekoji časno priznanje, da je bio vjeran učenik i tumač Svetog Tome. Tako veli M. De Wulf, profesor Louvainskog sveučilišta:⁸³ »On dakle nije vjerni tumač Andeoskog Naučitelja, kaošto su ga kasnija pokoljenja rado nazivala. Da se o tom uvjeriš, bit će dovoljno, nabrojiti neke poglavite teze njegove metafizike i psihologije«. Onda De Wulf navodig one primjere, koji se uvijek u istu svrhu navode, budući da drugih nema: U opreci prema Sv. Tomi Suarez niječe stvarnu razliku između esencije i egzistencije — naučava, da ima i prva materija svoju posebnu egzistenciju — da ova materija nije princip individualnosti — da naš razum može individualne stvari spoznati direktno —. Na temelju toga De Wulf uskraćuje Suarezu čast, koju su mu toliki drugi od vajkada iskazivali, nazivajući ga vjernim tumačem Andeoskog Naučitelja. Drukčije sudi o Suarezu slavni domikanski kardinal, pisac glasovite povijesti filozofije, Zefirin Gonzales:⁸⁴ »Suarezova je filozofija skolastična, ili bolje, ona je filozofija Svetog Tome, kojega slijedi i kojega navodi gotovo na svakoj strani svojih djela. Ako izuzmemo pitanja, koja se odnose na stvarnu razliku između esencije i egzistencije, na intelektualnu spoznaju individualnih stvari i na način, kako tumači Božje sudjelovanje s djelovanjem stvorenih bića, jedva ćemo naići na koji problem od neke važnosti, u kojem se udaljuje od nauke Sv. Tome«. Onda upozorava, da ne smijemo zamijeniti Suarezovu nauku sa »suarizmom«, jer da ovaj sadržaje teze kasnijih isusovaca, kojih Suarez nije zastupao. Dakle slično, kaošto neki vele, da nauku Sv. Tome ne valja zamijeniti s »tomizmom«. Tako ne bi bio niti Sv. Toma »tomista«, niti Suarez »suarezijanac«. Ali da čujemo, koje priznanje dalje izražuje dominikanski kardinal i povjesničar filozofije, koji je izdao i posebni

⁸¹ u izdanju, koje je izišlo, kaošto i razne druge velike zbirke, n. pr. djela Sv. Tome, u nakladi Vivès, Paris 1856—1878.

⁸² Freiburg i. B. 1912, II. sv., stup. 2240

⁸³ Philosophie médiévale, 5. izd., Louvain 1925, II. sv., str. 285

⁸⁴ franc. prijevod III. sv., str. 135-6

prikaz filozofije Sv. Tome.⁸⁵ On veli:⁸⁶ »Suarez je možda iza Sv. Tome najistaknutija personifikacija skolastične filozofije. Njegova je filozofska koncepcija najpotpunija, najopćenitija, najsolidnija iza Tomine filozofije, koja mu služi kao polazna točka, kao temelj i kao pravilo, kao što možemo vidjeti, listajući njegova djela. U metafizici, kao što u teodiceji, u moralci, kao što u psihologiji, Suarez stupa općenito za Anđeoskim Naučiteljem, čije ideje izlaže, tumači i razvija s osobitom jasnoćom«. Napokon odaje ocu Suarezu najveće priznanje time, što mu pripisuje sličnu čast, kao što Svetome Tomi, da je naime već unaprijed pobio sve zablude i krive teorije, koje će se kasnije pojaviti.⁸⁷ »Prema svome Učitelju, slavni isusovac unaprijed osjeća, i opovrgava već prije, negoli su se pojavile, krive teorije i zablude, koje su morale kasnije osvanuti na polju filozofije«. I navodi razne ove krive nauke, i kako ih je Suarez svojom naukom opovrgao. Zaključuje:⁸⁸ »Ovdje, kao što gotovo uvijek, Suarez samo opetuje i razvija nauku Svetog Tome, koju prilagođuje jeziku svoga vremena i zabludama, koje su se mogle poroditi«. I M. De Wulf, kojega smo sud prije čuli, ima riječi velike pohvale za glavno filozofijsko djelo oca Suareza, naime *Disputationes metaphysicae*. On veli:⁸⁹ »Njegovo veliko filozofijsko djelo, *Disputationes metaphysicae*, jedna je od najbogatijih i najpotpunijih riznica skolastične metafizike. Ovo je originalna rasprava o biću, o njegovim kategorijama, o njegovim uzrocima, gdje još i u naše dane oni, koji hoće da prodube skolastičnu metafiziku, nalaze sinoptičnu sliku problema, koje treba riješiti, i rješenja, koja su predložena«. Istina, onda nadovezuje, što njegovu pohvalu umanjuje: »Suarez je i najveći eklektik među španjolskim filozofima. Njegova je filozofija originalna interpretacija skolastičnih nauka. Da je sastavi, uzajmljuje od tomizma dobar broj materijala, ali udaljuje se od njega u važnim pitanjima. Nije dakle »vjerni tumač Anđeoskog Naučitelja«, kako su ga kasnija pokoljenja rado nazivala. Da se o tom uvjerimo, dovoljno će biti, ako nabrojimo nekoliko poglavitih teza njegove metafizike i psihologije«. Koje su ove teze, ovo smo već prije čuli. Velika je nepravda, koju De Wulf nanosi Suarezu, nazivajući ga »eklektikom«. Ovaj naime izraz napominje, da je Suarez birao svoje nauke neovisno o dokazima, ne gledajući na istinu, nego na kojekakve motive, koji nemaju znanstvene vrijednosti. Kako je nepravedan takav sud o Suarezu, lako se možemo uvjeriti, ako samo prolistamo njegova djela, osobito njegove *Disputationes metaphysicae*. Vidimo, da

⁸⁵ Estudios sobre la filosofía de S. Tomás, 3 sveska, Manila 1864. Na njemački preveo Nolte 1885.

⁸⁶ str. 136

⁸⁷ str. 137

⁸⁸ str. 138-9

⁸⁹ Hist. de la philos. médiév., II, sv., str. 285

svagdje postavlja svoje teze samo nakon najpomnijeg istraživanja objektivne istine i svestranog ispitivanja raznih rješenja dotičnih problema. Istom onda, kad je promotrio sve razloge pro i contra, daje svoje vlastito rješenje, koje dakako ne može biti uvijek u protuslovlju sa svakim dosadašnjim rješenjem. Zato se ne možemo složiti ni s o. Maréchal D. I., kad veli,⁹⁰ da je Suarez odviše blago sudio o nominalizmu, i da nije uspio osloboditi se potpunoma nominalističkog utjecaja u metafizici, i da je unaprijed onemogućio zaslužan pothvat, naime pobjedu nad krivom nominalističkom metafizikom i spoznajnom teorijom: »Suarez, bez sumnje istaknut duh, živio je, kaošto i njegovi suvremenici, u ambijentu, koji je bio stvoren od nominalizma. Uza svu svoju izričitu realističku reakciju u logici nije bio uspio, osloboditi se potpunoma, u metafizici, raznih utjecaja, koji su umanjili — neki kažu: koji su iskrivili — unaprijed značenje zaslužnog napora. Suarez doista, kaošto Duns Skot, kaošto Okam postavlja kao tezu, da razum direktno spoznaje pojedina materijalna bića; da su osjetna bića individualna neovisno o svojoj materiji; da je esencija i egzistencija u stvorenim bićima realno identična; da materija i forma, ako se promatraju kao takve, imaju neki bitak, itd.; prepoznajemo niz tz. augustinških teza«. Tako sudi naš Louvainški o. Maréchal o Suarezu. Za njega jamačno Suarez ne zaslužuje naslova »Doctor Eximius et Fidelis Interpres Doctoris Angelici«. Uza sve to ipak o. Maréchal nije uspio, da bi ga Suarezovi protivnici priznali »vjernim tumačem Anđeoskog Naučitelja«, nego mu općenito spočitavaju odviše veliko popuštanje i odviše blago prosuđivanje tz. moderne filozofije, napose Kanta. Spomenuo sam oca Maréchala kao predstavnika neke posebne struje među isusovcima u stavu prema Suarezu. Ipak i oni, koji ne priznaju Suarezu kao vjernog tumača Anđeoskog Naučitelja bez ograničenja, priznaju ga u svim onim filozofskim i teološkim znanostima, u koje ne zadire njegova metafizika, ili možda jasnije njegova nauka o aktu i potenciji, napose njegova nauka o razlici između esencije i egzistencije, koja je prema Suarezu samo umska, (*distinctio rationis*), a ne stvarna (*distinctio realis*). I oduševljeni pristaše Suarezove filozofije i teologije ne slijede svi ove njegove nauke.

Na pitanje, koja je uopće Suarezova filozofija, zapravo smo već dobili odgovor. Ona je, kako svjedoči sam dominikanski povjesničar filozofije Zefirin Gonzales, filozofija Sv. Tome. Od njega smo čuli i to, koje su one malobrojne nauke, barem znatnije, što se uvijek navode sa strane Suarezovih protivnika kao netomističke teze. Ali riječi, da je Suarez vjerno slijedio Sv. Tomu, ne smijemo tako shvatiti, kao da je samo opetovao, što je ovaj kazao. Suarez je Tominu nauku u mnogočem dalje razvio, protumačio i povukao iz nje posljedice

⁹⁰ Le point de départ de la métaphysique, I. sv., u 1. izd. str. 134, a u 2. izd., Louvain 1927, str. 185

ter ih primijenio na nove prilike, u kojima je tada živjela i Crkva i država, kao što i znanostima, koje su tada tako napredovale. Osim toga treba imati na pameti i onu drugu riječ: »Iz Suarezovih ustiju progovara čitava škola«, tj. čitava školastika, a ne samo Sv. Toma.

Vrlo lijep i jasan pregled Suarezove nauke daje nam o. Klimke D. I.⁹¹ On prikazuje Suarezovu teoriju spoznaje, metafiziku, nauku o međunarodnom pravu. Bio je o. Klimke⁹² velik štovatelj Suarezov ter je potaknuo gdjeokje od svojih učenika, da sustavno čita *Disputationes metaphysicae* i tako barem donekle upozna veličinu onoga, koji je svagdje poznat kao »Doctor Eximius«. Ne mogu se, na žalost, upuštati u potankosti Suarezove nauke.

Ali ne samo u idejnom pogledu stekao je neprolazne zasluge, nego i glede metode. Ovo vrijedi donekle već za onu svestranu uporabu povijesti kod istraživanja filozofskih problema. Ipak ovdje nije istom on započeo slijediti historijsko-kritičku metodu, nego je ovu samo vanredno usavršio. Ali posve nove je puteve pokazao filozofima, kako treba prikazivati ovu znanost. On je bio prvi, koji je metafiziku prikazao kao jedinstven sistem, a ne samo kao komentar Aristotelova djela. Time je postao uzorom, za kojim su se povodili od onda općenito svi, koji su išli za tim, da prikažu čitavu filozofiju ili pojedine njezine dijelove. »Bili su, istina, kaže o. Klimke,⁹³ već neki pokušaji, prikazivati metafizičke probleme neovisno o Aristotelovu rasporedu. Tako je Oksfordanin Thomas de York O. Min. († 1260) napisao »*Metaphysica*«. Iz istoga vremena po prilici potječe »*Summa philosophiae*«, koja se (bez prava) pripisuje Robertu de Grosseteste. Onda se pojavljuju u školi Alberta Velikoga, osobito kod Ulricha Strassburškog,⁹⁴ pokušaji, prikazivati metafizička pitanja neovisno o Aristotelovu rasporedu. I komentar Petra Fonseca pokazuje priličnu slobodu. Uza sve to čitava je literatura XIV, XV, XVI stoljeća

⁹¹ *Historia philosophiae*, Roma 1923, I. sv., str. 276—285

⁹² Fridrih Klimke D. I., r. se u Pruskoj Šleskoj 8. 6. 1878. S 20 godina stupio je u Poljsku provinciju D. I., umro u Rimu 9. 1. 1924. Svoje velike sposobnosti iskoristio je osobito kao profesor filozofije u Krakovu, u Innsbrucku, u Rimu, gdje je umro preranom smrću kao profesor Gregorijanskog sveučilišta, i kao filozofski pisac na poljskom i njemačkom i latinskom jeziku. Kao što njegova predavanja, tako su se i njegovi spisi odlikovali velikom lakoćom i ljepotom stila, te su rašireni u mnogim hiljadama primjeraka. Da spomenem samo poglavita djela, *Der Monismus und seine philosophische Grundlagen*, 1911, 2. izd. 1919. Ovo je djelo priznato kao najbolje u ovom problemu i kod nekatolika. *Der Mensch*, 1908, *Die Hauptprobleme der Weltanschauung*, 1910. *Unsere Sehnsucht*, 1917, rašireno još za života piščeva u preko 10 hiljada primjeraka. Posljednje njegovo djelo bila je njegova povijest filozofije: *Institutiones historiae philosophiae*, 2 sveska, 1923.

⁹³ str. 285

⁹⁴ *Summa liber IV*.

slijedila tijesnije Aristotelove knjige, bilo na način komentara, bilo slobodnije na način kvestija. U ovoj je dakle stvari Suarez uveo promjenu od najvećeg značenja«. Otkako je Suarez prikazao čitavu metafiziku s čisto sistematskog stanovišta, ne obazirući se na slijed Aristotelova djela, započeli su i drugi izdavati sistematske prikaze neovisno o slijedu Aristotelovih djela, dapače ne obazirući se dosljedno na Aristotelovu misao. Svakako je ovo značilo velik napredak u metodi vanjskog prikazivanja filozofskih problema. Ako su onda neki započeli više paziti na vanjski oblik, nego li na samu stvar te zanemarivati proučavanje samih Aristotelovih i Tominih djela, ne možemo zato krivnje pripisivati Suarezu. On je dao najljepši primjer, kako treba oboje spajati u harmoničku cjelinu: i sistematičnost i proučavanje samih vrela. Da su svi njegov primjer slijedili, ovo bi bilo urodilo najboljim plodom. Ali mnogi su odabrali samo jedno, i to samo vanjsku formu i sistematičnost, a nutarnost, proučavanje i poznavanje vrela, su odnemarivali. Na ovu je činjenicu mislio Leon XIII, kad je na svršetku svoje enciklike *Aeterni Patris*⁹⁵ tako naglasio proučavanje Tomine nauke iz samih njegovih djela. Isti je razlog, zašto je papinska uredba »*Deus scientiarum*«⁹⁶ propisala na crkvenim filozofskim fakultetima posebnu disciplinu pod naslovom »*Interpretatio textuum selectorum Aristotelis et Sti Thomae* — tumačenje raznih tekstova Aristotela i Sv. Tome«.⁹⁷

Sve je ovo spomenuto, da uzmognemo Suarezov historijski preokret pravo prosuditi. Svaki napredak stoji u tom, da čuvamo dobro, koje već posjedujemo, dapače da usavršimo, a nedostatke da uklonimo. To je učinio Suarez, kad je pomno proučavanju vrela, kojim su se odlikovali njegovi pređi i suvremenici, dodao sistematičnost, kojom se ovi nijesu isticali. Naša je zadaća, da sistematičnosti, kojom se odlikovala naša filozofija do sada, dodamo i najpomnije proučavanje i poznavanje vrela, u prvom redu Aristotelovih i Tominih djela. Od kolike je važnosti ovaj princip, i kako su teške posljedice, ako se ne obdržava, mogli bismo lako dokazati mnogim činjenicama iz novije i najnovije povijesti filozofije. Ali ovo ćemo vidjeti kod druge zgođe. Sada samo treba još, da upoznamo

SUAREZOVA DJELA. *Commentariorum ac disputationum in tertiam partem D. Thomae* 5 tomi — *Disputationes de censuris et irregularitate* — *Metaphysicarum disputationum* 2 tomi — *Varia*

⁹⁵ Ne autem supposita pro vera, neu corrupta pro sincera bibatur, providete, ut sapientia Thomae ex ipsis eius fontibus hauriatur, aut saltem ex iis rivis, quos ab ipso fonte deductos adhuc integros et illimes decurrere certa et concors doctorum hominum sententia est; sed ab iis, qui exinde fluxisse dicuntur, re autem alienis et non salubribus aquis creverunt, adulescentium animos arcendos curate.

⁹⁶ 24. 5. 1931

⁹⁷ *Ordinationes S. Congr. de Sem. et Stud. Univers., Titulus III.*

opuscula theologica, koja je izdao prigodom borbe oko molinizma — Prima pars Summae theologicae — Secunda pars Summae theologicae 2 tomi — De virtute et statu religionis 4 tomi; ovdje se nalazi i najljepši i najopširniji prikaz ustanova Družbe Isusove — Tractatus de legibus ac Deo legislatore 10 libri — Defensio fidei catholicae et apostolicae adversus anglicanae sectae errores — De divina gratia 3 partes — De triplici virtute theologica — De spiritualibus exercitiis S. Ignatii tractatus — Još neka druga manja djelca, koja su bila objelodanjena istom 1910.

Za praktičnu uporabu Suarezovih djela treba imati na pameti pomagala, koja su sadržana u raznim indeksima. Ima indeks posve općeniti za sva djela, koji nam služi zato, da možemo naći, u kojem djelu Suarez raspravlja o nekom pitanju. Drugi su indeksi pojedinih djela. Uvijek ima barem indeks rasprava i stvarni indeks. Najsavršenije je sve ovo izvedeno kod Disputationes metaphysicae. Ovdje imamo na početku prvoga sveska opširni prikaz Aristotelove Metafizike, sa sadržajem pojedinih knjiga, a ujedno oznakom mjesta, gdje Suarez raspravlja o istim pitanjima. Slijedi popis svih 54 disputacija sa sekcijama, na koje su razdijeljene. Na svršetku drugoga sveska nalazimo abecedni stvarni indeks, sličan onomu, koji se nalazi na kraju Teološke Sume Sv. Tome pod naslovom »res praecipuae«. Tamo slijede i neki manje važni indeksi. Stvarni indeksi ne sadržavaju samo riječi natuknice, nego čitave rečenice, koje izrazuju nauku, koja je sadržana na dotičnom mjestu, koje je navedeno. Tako možemo već iz samoga stvarnog ideksa dobiti uvid u čitavo djelo.

Neka i ovaj prikaz povijesti filozofije u I. vijeku Družbe Isusove služi kao neki mali stvarni indeks onih djela, koja su njezini filozofi stvorili u ona vremena, a kojih se osobito prigodom 400. godišnjice od osnutka Družbe Isusove sjećamo s posebnom zahvalnošću prema Providnosti Božjoj.

Fr. Šanc D. I.